

1920
C
~~XXXXXXXXXX~~
CARMEN SYLVA

98

PE DUNĂRE

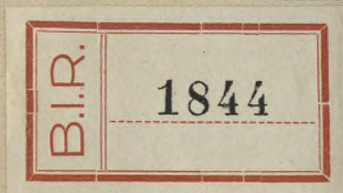
27 APRILIE — 3 MAI 1904.

DE DENNARE

1870

5

CARMEN SYLVA

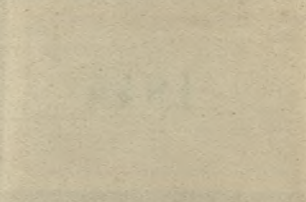

PE DUNĂRE

27 APRILIE — 3 MAI 1904.

ATELIERELE GRAFICE I. V. SOCECU, BUCUREȘTI

GARDNER & WHARF

PE DUNNÄRE

32 JUNI 1914

STÅNDEN I SÖDERN

5

*Dunăre, Dunăre
Drum fără pulbere...*

(Cântec vechiu).

☉ălătorim noaptea întreagă, ca să ajungem la Turnu-Severin în revărsatul zorilor. De aci vom lua vaporul și vom urcă mai multe ceasuri în susul apei, ca să vedem Porțile-de-fier, munții cei minunat de frumoși de pe cele două țărături, iar apoi ne vom coborâ zile de-a rândul până la mare. Gândurile aleargă înaintea acestei frumoase călătorii și în mersul lin al trenului, noaptea, icoană după icoană se perindă în închipuirea mea...

E vorba să văd întâia dată gurile Dunărei, la care s'a lucrat fără preget atât amar de ani până au devenit navigabile; căci nu numai mândrul Rin, ci și Dunărea se pierde în nisipuri, și numai după opintiri uriașe am izbutit ca și vapoarele mari să o poată străbate în sus până la Galați.

Pe Dunăre am venit odinioară în țară, ca nevastă tânără, acum trei-zeci și cinci de ani, când nu erau încă drumuri de fier pe aci!

Pe Dunăre a venit și tânărul Domnitor, trecând prin rândurile oștirilor pornite în contra patriei sale; în rândurile acelu-rași oștiri el câștigase biruințe, puțin mai înainte!

Tot pe Dunăre m'am dus în patria mea cu singurul meu copil, ca să le arăt bunicilor pe mica mea zână!

La obârșia Dunărei, în Sigmaringen, stam altă dată și mă gândeam, cum s'au împrăștiat în lumea mare toți copiii acestui castel și cum a sângerat inima duioasă a bieteii lor mame! Aci, în Sigmaringen, se născuseră toți acești copii nespuse de frumoși, cu trăsăturile alese și armonice, cu inimi bărbătești și mărețe!

Căci serioși erau cu toții acești copii de Hohenzollern; serioși ca și patria lor, care nu zâmbește ca Rinul, ci are o înfățișare din cale-afară severă, aproape întunecată și aspră.

De această patrie s'a despărțit odinioară fiica cea mai mare, pentru a se duce în depărtata Portugalie, la soțul ei, pe care nu-l văzuse încă nici odată. Ea n'a plecat chiar din acest castel, ci din Düsseldorf; și s'a dus ca să nu se mai întoarcă.

Pornise cu inima inflăcărată la bărbatul care-o fermecase prin scrisorile sale. Și pline de încredere se întâmpinară cele două ființe întâia oară ca bărbat și soție pe vaporul care debarca la Lissabona. Ah, ce crudă a trebuit să fie dăspărțirea aceasta pentru sărmana inimă de mamă!

Iubita ei doamnă de onoare, Domnișoara de Lindheim, 'mi povestea ce frumos era împodobit cu trandafiri vaporul pe care călătoria tânăra soție; ea se cununase în Berlin, *per procura*, ca-n vremurile de demult, cu propriul său frate. S'o fi văzut ce minune de frumusețe, ce drăguță, ca o zână gingașă era prințesa pe patul ei de trandafiri, despărțită de cea-laltă lume printr'o perdea trandafirie, ca printr'un vâl. Sărmana mamă a stat mai toată noaptea lângă ea, mână 'n mână, șoptindu-și cele din urmă cuvinte ce le-au fost menit să-și mai spue în lumea aceasta. Și acest înger de femeie, care fericise atâți săraci, în cât chiar după trei-zeci de ani monumentul ei din Düsseldorf nu rămânea nici odată lipsit de flori, trebui să părăsească, vai, așa de curând!.. pământul acesta. Căci nu trecu un an și jumătate și ea muri, după o suferință de trei zile! Soțul ei deznădăjduit, îi urmă în curând în mormânt! Nu mai putea să trăiască, fără de Stefania sa! Dar sărmana mamă mai avu multe de îndurat!

Nu mult după aceia, am mai văzut-o în Berlin cu fiica ei cea mai tânără, care era pe atunci atât de mâhnită încât aproape nu mai știa să zâmbească. Sufletul ei fraged fusese prea adânc și prea puternic șgduit de atâtea nenorociri.

Sosi anul 1866; acesta găsi pe al treilea fiu al ei în Egipt, într'o călătorie de studii cu fratele meu. Întâmplările acestui an îl siliră să plece grabnic din Athena, părăsind aici pe un tânăr prieten bolnav pe moarte. Înainte de izbucnirea războiului, care chemă pe toți fiii săi pe câmpul de luptă, sărmana mamă mai avu durerea să dăruiască îndepărtatei României pe al doilea fiu al ei!

Războiul se decla-
rase și el trebui să plece
în taină pentru că, de ar
fi fost recunoscut, dușma-
nii, fără îndoială, l'ar fi
făcut prizonier. Pe un sac
cu cartofi, pe unul din va-
poarele Dună-
rei, își scrisese el
proclamațiunea
către Români
și scrisorile că-
tre suverani,
după cum s'a
povestit aiurea.
Prințul nu era
decât de patru
luni în țară,
când îi sosi vestea că fra-
tele său Anton fusese ră-
nit de trei gloanțe la Kö-
niggrätz și că zăcea de
moarte la Königinhof. Aci
Anton 'și dete sufletul,
după o suferință de patru
săptămâni, în brațele ma-
mei sale!

În noaptea aceasta
gândurile mele se duc la
sărmana, prea sărmana
mamă pe care o prețuiam
atât de mult și cu care plân-
sesem atâta împreună,
cu mult mai înainte de
a-i fi noră! Ea-'și purta
crucea suferințelor lini-
ștită și mută; nimeni n'a
aflat vre-o dată despre bu-

ciumările sufletului ei din
acele vremi, în care ea dete
pe doi din copiii săi mor-
ței, iar pe al treilea vieței!
Nu trebuie plânsă moar-
tea vitejească a fiului, — ar
fi o slăbiciune! El a fost în

tr'adevăr un vi-
teaz: cu moar-
tea în inimă,
ne mai putân-
du-se ținea pe
picioare, tot se
mai târâ înain-
te! Și tocmai el
fusese un prie-
ten pătimaș al
Austriei, după

cum de alt-fel mulți, și
mai ales cei din Sudul
Germaniei și din părțile
Rinului, țineau mai mult
cu Austria de cât cu
Prusia.

Soacra mea 'mi isto-
risea odată, zâmbind, ur-
mătoarea întâmplare: șe-
dea cu cei șase copii ai
săi în jurul unei mese;
cei doi, cari erau ursiți
să părăsescă așa de re-
pede viața, apărau cu în-
focare pe Austriaci, contra
celor-lalți frați, cari ție-
neau cu Prusienii. Cearta
deveni așa de aprinsă, în
cât nici nu băgară de
seamă că lampa începuse

să se clatine. Măicuța gingașă striga la ei și ținea cu mâinele fața mesei pe care ei o întindeau în toate părțile. De o dată lampa se resturnă și căzu la pământ. Mare uluială și o tăcere adâncă urmă după atâta zarvă! Și tocmai lui Anton i-a fost scris să cadă în lupta cu Austriacii!

Bine că mai există și o lume viitoare, unde vom fi veșnic împreună, căci altmintreli despărțirea de lumea aceasta prea ar fi grea din cale-afară! Vorba aceasta am citit-o într'o scrisoare a Stefaniei către fratele ei Carol, scrisă curând după ce se așezase în Lissabona.

Intr'adevăr, sărmana, biata mamă! Cu câtă duioșie și în ce tăcere a suferit ea durerile, cari nu mai conteneau! Nici o tânguire nu s'a auzit vre-o dată din gura ei! Cu răbdare aștepta să-și revadă copiii jertfiți veșniciei! Adeseori mi se părea că îndură mai mult amar din lipsa fiului ei, care, deși trăia, avea să ducă o soartă grea și să poarte atâtea lupte aprinse! Mult se mai mândria cu el! Uneori 'mi spunea: «Mai că te pizmuesc că poți să fii mereu pe lângă dânsul! De-ași fi în locul tău, m'aș așeza fără sgomot în vre-un colț și fără să-l abat de la lucru, aș fi mulțumită să-l privesc, să-mi satur inima, privindu-l!»

După părerea ei, de câte ori 'mi vedeam de treburile mele, pierdeam ceva, neputându-mă bucura de fericirea de a sta liniștită lângă el și de a-l tot privi. Câte zile din viața sa n'ar fi dat ea numai pentru aceasta!

«Ce zici, nu-i tot frumos?» mă întreba ea, urmărindu-l prin lornetă când se depărta de noi. «Așa-i că pare încă foarte tânăr? Ți-e drag?» Dar cine putea să nu iubească o astfel de mamă și un astfel de fiu! Îi răspundeam că l-am luat de bărbat numai pentru că era fiul ei! Pe dânsa o iubeam ca pe Dumnezeu, încă de mult, înainte chiar de a-l fi cunoscut pe el!

Altă dată am ascultat mugetul Dunărei, tot la Sigmaringen, cu iubita mea soacră, o noapte întregă, la priveghiul soțului ei! A fost o noapte stranie! Înaintea mea zăcea cel mai frumos chip de mort, ce am văzut vre-o dată; par'că era cioplit din marmură. Afară cântau privighetoarele și Dunărea 'și vuia cântecul ei, în această noapte caldă, nesfârșit de lungă!

Pe dinaintea mea se perinda trecutul; vedeam chipul mândru al bărbatului din ale cărui trăsături se desfăcea pe de-antregul

icoana vechiului cavalerism; mă aflam în castelul vechiu, din care o parte durează încă din vremea Romanilor, și ai cărui stăpânitori în linie bărbătească numără aproape o mie de ani.

Am fost cu toții la încoronarea lui Carol cel Mare; trebuie așa dar să fi însemnat ceva de mai nainte, căci altfel nu s'ar fi găsit cu cale ca într'o asemenea împrejurare să se pomenească și numele nostru! Imi vine să râd de câte ori mă gândesc că istoria noastră începe de la Carol cel Mare! *Tutti quanti!* Câți nu se mândresc până azi cu numele! Ce am făcut mai 'nainte, nu se poate ști! Și totuși trebuie să fi făcut ceva și atunci, pentru ca numele noastre să fie vrednice de pomenire! Cine mai cunoaște toate ițele

istoriei! Nici cel mai mi-gălos cronicar!

Tare mi-e teamă, că odinioară, — foarte de mult, nu-i vorbă, — am fost cu toții un fel de cavaleri-haiduci. Fratele meu nu împărtășește de loc această părere. El spune că vechile familii domnitoare au fost totdeauna păzitorii bunei orânduiei și ai păcii. Dar atunci de ce toate castelele din Wied sunt așa de ciudat așezate, fiind drumul apelor, așa în cât nu poate nimeni trece pe acolo fără să dea de ele și fără să i se poată tăia calea ori-când?

Sigmaringen se înalță pe o stâncă, ce domină o regiune întregă. De ce oare? Greu va fi fost celui care a zidit acolo, pe stâncă înaltă; și trebuie să fi avut un scop practic acela, căci de sigur caste-

lul n'a fost clădit numai pentru desfătarea ochilor.

Ah! mi-e teamă, tare mi-e teamă... că toți am început prin a fi cavaleri-haiduci! Poate că sub Arminiu am condus armate în potrive

Romanilor; poate că toți am luptat în pădurea teutoburgică, toți câți am mai rămas... Dar mai 'nainte? Eu nu cred în strămoașa «Mavroga» și în străbunul «Gorilla»; socotesc că oamenii au fost totdeauna oameni și că «the missing link» are să rămână tot «the missing link», tocmai pentru a ne dovedi că nu suntem chiar așa de înrudiți pe cât am avea pricină să bănuim. În ruptul capului n'am să cred că ne tragem din maimuțe; după cum și albinele au fost

totdeauna deosebite de furnici, și nici odată nu 'și-au alcătuit la fel gospodăria. De ce ținem morțiș să fim de viță veche și să putem număra mulți strămoși în linie bărbătească, fie ei tâmpiți sau mișei sau oameni de ispravă? Căci în șirul cel lung au fost de toate soiurile și numai puține familii se pot fâli din când în când cu câte un geniu sau un talent oare-care. Imi pare așa de straniu! De când însă am aflat că oile au nevoie de cinci generații pentru ca să-și îmbunătățească speța și să dea lână aleasă, abia de atunci înțeleg dorința unora de a avea multe oi în urma lor, pentru ca să poată fi socotiți mai aleși ca alții. Neapărat că-mi este drag să mă scobor din oameni de seamă și mă bucur că mai curge în vinele mele o picătură din sângele lor și mai trec prin creierul meu vre-o licărire din gândurile lor. Nu vreau să fiu nemulțumitoare față de străbunii mei, pentru că poate ei s'au gândit la mine săvârșind cutare faptă bună. Și eu mă gândesc la moștenitorii gândurilor mele și ai bine-facerilor mele către omenire pe cari ei au să le continue.

Dreptatea lui Dumnezeu și legea neîndurată a soartei o cu-

noaște numai acela, care 'și dă osteneală să descopere și să asemuiască punctele finale ale tuturor întâmplărilor. Voiu avea dese prilejuri să reviu asupra acestor gânduri. Căci am credință nestrămutată în dreptatea cea de veci și în răsplata greșelilor noastre! Doară atâta că de cele mai multe ori nu știm cine suntem, nu știm dacă am mai fost vre-o dată sau chiar de mai multe ori pe pământ; nu știm ce moștenim, nici ce ispășim, nici ce avem să desăvârșim!

Pe vremea când Turcii sdrobeau, în bătălia de la Nicopoli, armatele aliate, în care un străbun al Regelui, un Conte de Zollern, mântui viața Impăratului Sigismund... cine știe dacă pe atunci nu era scris în stele că, după patru veacuri, tot un Zollern și tocmai în același loc va birui pe Turci! Și chiar de purta numele de Domnitorul României, el tot Zollern rămăsese! Putem ști noi oare dacă pentru veșnicie acestea nu sunt toate simultane? Și dacă peste tot există timp în afară de noi, cari suntem muritori?

Regele Suediei, care cu trei veacuri mai 'nainte asistase la executarea lui Ankarström, așa în cât sângele acestuia îl stropise, se văzu totuși pentru o clipă scos din făgașul vremii și vieții astfel o simultaneitate a întâmplărilor, ca nimeni din lumea noastră. Documentul există încă în archiva din Stockholm. E iscălit de Rege și de toți sfetnicii cari fuseseră față la judecată, în fața unui sicriu deschis, într'o sală părăsită ce-i ademenise fără de veste printr'o lumină strălucitoare. Ei însă trebuiră să cheme mai întâi pe castelan cu cheile. În acea sală văzură o în-

treagă adunare necunoscută și ascultară judecata; capul lui Ankarström se rostogoli până la picioarele Regelui, stropindu-i hainele cu sânge. Cine talmăcește toate acestea? Veniți acum voi, cărturari și filosofi, cari ați găsit de mult piatra înțelepciunii, lămurii-mi simultaneitatea întâmplărilor, cari ne par că se urmează unele după altele în cursul veacurilor!!

Poate că nici nu există timp, și numai noi am fost siliți să botezăm ast-fel zilele ce le trăim. Avem nevoie de ast-fel de puncte de razim și suntem oare-cum mândri că avem atâtea veacuri de-a rândul moși și strămoși. De ce? Ce-o fi însemnând și aceasta? Cine știe dacă nu ne-am mai despărțit odată cu dureri amari și lacrimi ferbinți și dacă nu cum-va iubirea noastră nu este de cât o recunoaștere?

Cine știe dacă noi n'am mai iubit, păcătuit și iertat, și pe urmă n'am uitat de toate? Cine știe cine suntem, și unde o să fim! Căci se pare că nimic nu piere, nimic nu conținește!

Ce sprintenă și fără de pă sare, ca un șuvoiu iute de munte, își rostogolește Dunărea la Sigmaringen undele mici, și ce măreț își încheie aici lungă-i călătorie! Câte vijelii de lupte n'au bătut-o, cât sânge n'a înghițit ea, roșindu-și apele până în fund, . . . și tihnită curge acum la vale, tot mai departe; și dacă ar înceta odată să mai curgă, desigur că toate țările înfloritoare pe cari le adapă acum, n'ar mai fi atunci.

Pe aici s'au dat lupte turbate pentru aur între Daci și Romani și cine știe între cari alte seminții mai 'nainte. Pe aci se spune că ar fi trecut Argonauții căutând lâna de aur; pe aici au năvălit Turcii și s'au revărsat asupra Europei, . . . ce luptă nesfârșită!

Istoria e povestirea luptelor dintre popoare, din cari unele s'au prăpădit. Tare mă ademenesc și 'mi farmecă închipuirea misterioșii Daci, acest popor tăcut, care se înțelegea aproape numai din semne, astfel că din limba lor abia au rămas câte-va urme; un popor care a biruit pe Romani și le-a impus tribut, până ce Romanii veniră în număr covârșitor și îi zdrobiră; un popor care lăsă în seama femeilor toată gospodăria Statului, pe când bărbații erau pururea în luptă, la hotare!

Apoi Goții, Ostrogoții și Visigoții, cari au trecut pe aici; Hunii, Pecenegii, cine au fost ei? În pământul nostru se găsesc încă minunate lucruri. Marele tesaur de la Petroasa, care ar fi

de origină visigotică, este dovadă, după cum afirmă învățații, de un lung popas, astfel că noi credem că Ulfila și-a scris evanghelia în ținuturile noastre. Cine știe câte va mai da la iveală pământul acesta ! Și în Dobrogea d'abia acum încep cercetările. Valul care trece în cea d'întâi patrie a mea, prin Niederbiber lângă Neuwied, pe sub muntele Monrepos, sfârșește în Dobrogea, și aici vom găsi încă, fără îndoială, comori ne mai pomenite. Chiar și pietrele pe cari s'au scris numai numele Romanilor căzuți în luptă sunt de un foarte mare preț ; ele arată că aici n'au fost colonii de osândiți, căci toți morții pe câmpul de luptă, fie din Colonia, fie din Trier sau din Spania, toți sunt numiți «civis romanus».

Noi credem că cunoaștem Tusculul unde Ovid și a scris «Tristele» și când te gândești la resfătatul și elegantul Roman, trăind în Constanța din acel timp, înconjurat de ghețuri și zăpezi, într'un pustiu unde nu creștea nimic, în mijlocul unor popoare sălbatice, — mirarea te cuprinde cum de a putut el îndura opt ani, cum de n'a murit mult mai din vreme, din cauza climei și a singurătății. Statuia lui

se înalță pe piața Constanței și privește la linia drumului de fier, la portul ce s'a clădit și la marile rezervorii de țiței, instalate în vremea noastră. Și par'că stă în uimire ! Totuși poate că între dânsul și drumul de fier nici n'a existat durata de timp, ca pentru noi care trebuie să ajungem cu încetul până aci.

Carpații ascund și astăzi comori de aur, dar oamenii au ajuns la credința că ar fi prea scump să'l scoată la iveală, că ori de câte ori cauți aurul, ajungi la sapă de lemn, și te năpădesc toți veneticii, cari nădăjduesc să se îmbogățească cu ușurință, și tot nădăjduind flămânzesc mai rău ca mai înainte. Dar noi știm că Sarmisegetuza a fost o baie de aur și că, dacă Romanii au purtat războaie cu atâta îndărjire în potriva Dacilor, până ce i-au

stârpit, poate că-și inchipuiau că vor găsi aur. Toate legendele sunt adevărate, pentru cel ce știe să le tălmăcească, precum sunt și visurile toate adevărate, dacă ne dăm seama de adâncul lor înțeles și vedem în ele simboluri, ca în vechime. În fond tot ce ni-e mai scump pe lume, e simbol: steagul, sfântul potir, coroana, toate sunt simboluri; numai viața materială le strică înțelesurile și le coboară pe pământ, profanându-le.

În zori coborâm în goană calea cea frumoasă de la Palota la Turnu-Severin, printre crângurile întinerite; Dunărea scân-teiază la picioarele noastre; e un drum fără pereche, poate una din cele mai frumoase căi ferate din Europa întreagă! Am mai admirat acest drum sub farmec de lună și în strălucirea răsă-ritului de soare și totdeauna l'am găsit nespus de frumos! Munții cei plini de taine răsar în umbra adâncă, amenințatori și întu-necați, iar Dunărea sclipește neliniștită într'o pânză argintie, par'că ar avea ceva de povestit. Vreau să mă las furată cu totul de murmurul ei, poate că în această călătorie ea 'mi va desvălui multe mistere, par'că tot aștept să răsară capete pletoase din valurile ei. Heine vedea în adâncul mărilor orașe și castele scufundate!

Voiu vedea poate și eu la lumină neamurile ai căror eroi au pierit în adâncuri. Poate că ei îmi vor povesti lucruri pe cari nimeni nu le-a mai auzit și învățat; poate că 'mi vor destăinui ceva ce n'a mai trecut prin mintea nimănu!

Astăzi las să mă legene propriile mele amintiri, gândind la acea călătorie cu unicul meu copil: cinci zile pe Dunăre în sus cu mica zână, care par'că plutea încoace și 'ncolo pe puntea corăbiei, strălucind de fericire! Și câți-va ani mai în urmă, văzut-am iarăși Dunărea, care și acum curgea tot așa de sclipi-toare, cu toate că ducea toată jalea mea adâncă, și câte-odată închideam ochii pentru că nu mai puteam să îndur strălucirea undelor ei vesele.

Istoria familielor este povestea suferințelor, istoria popoa-relor este povestea luptelor! De aceea nu m'am putut împăca nici odată cu studiul istoriei. Pre cât de cu drag m'am adâncit în studiul limbilor, cari îmi arătau o dezvoltare mai pacinică a popoarelor, pe atât de fără plăcere am urmărit certurile mai ales pentru stăpânire, pentru putere, pentru tot soiul de lucruri

ce mi-au părut totdeauna fără valoare, pentru că nici odată n'am dorit să am stăpânire, nici putere.

Lăcomia popoarelor nu e frumoasă, luptele sunt groaznice, sângele este mai bun în vinele noastre de cât în valurile Dunărei sau ale mării sau în nisip; el este frumos numai pe câtă vreme este viu și curge ca vinul prin trupul nostru. Sângele vărsat e urât și miroase desgustător; ranele sunt o priveriște înfloritoare, când corpul era mai adineaori atât de tânăr, de frumos și bine încheiat! Și la urma urmelor, ce ne pasă cine pe cine a omorât, cine pe cine a învins, cine a cucerit țara cutăruia, cine a schilodit limba cutăruia și cine pe ale cui ruine se ridică! Singurul lucru pe care ni l-au lăsat popoarele sunt cântecele lor și acestea sunt vrednice să trăiască, căci altfel n'ar trăi nici popoarele, de oare-ce chiar și pietrele, ce par a fi durate pentru veșnicie, dispar.

Trecem tocmai pe la podul lui Traian; aici se înalță rămășițele-i din apă, dar faptul că podul a fost clădit de Romani ne pare mai puțin însemnat, de cât gândul de a-l clădi iarăși cât mai curând, pentru ca să avem legătură mai repede cu Marea Mediterană.

Traian ne interesează numai ca un document strămoșesc. Românii se trag toți de la Traian ca și noi Germanii de la Carol cel Mare; trebuie să le iertăm această plăcere copilăroasă. Dar ei nu se gândesc că Dacii, cari s'au împotrivit atât de mult Romanilor, sunt mult mai interesați și de viță mult mai veche. Ce străbună măreață e fiica lui Decebal care și-a vârat brațele în poartă, când a văzut că un trădător furase zăvorul și care, pe când brațu-i se frângea, ținea în loc valul de Romani năvă-

litori pentru a-i lăsa tatălui său vreme să moară. E o mândrie să descinzi din asemenea oameni, cari au fost cel puțin tot atât de măreți ca și învingătorii lor !

Nu, ei vor să fie Romani, numai Romani și toate celelalte amestecuri privesc numai pe antropologi și pe filologi. Aici se găsesc urme de Tătari și Mongoli, de Goți și de Greci, de Celți și de Arabi, de Slavi și tot soiul de alte popoare. Ici și colo se găsesc anumite asemănări cu Spaniolii cari nu sunt de loc ciudate, de oare-ce și aici au fost Goți și Arabi. Amestecul de popoare din România este vrednic de studiu, pentru că de la toate au rămas în felurite locuri însușiri caracteristice: Acolo unde domnește *vendetta* este cu totul alt-fel de cât în munții Moldovei, unde întâlnești ochi albaștri și plete bălaie, iar oamenii 'și văd în pace de pământurile lor și de cultura de mătase. Cântecile populare au caractere cu totul deosebite; acelea pe cari le-a găsit Alexandri n'au nimic asemănător cu Rapsodul de la Dâmbovița, care își are obârșia între Dâmbovița și Ialomița și al cărui neam s'ar putea găsi poate în Syria, cu anumite asemănări în Rusia sudică.

Zilele acestea vom trece pe lângă cinci țări: mai întâiu între Ungaria și Serbia, între România și Serbia, între România și Bulgaria, apoi între România și România, între România și Rusia, apoi între România și România, căci numai acest braț al Dunărei e al nostru, și apoi iarăși îndărăt. Mă bucur de feluritele impresii ce voiu culege dealungul țărurilor.

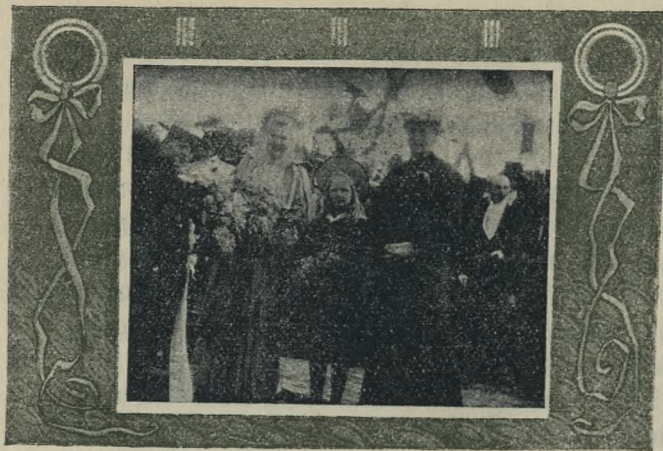
Bulgarii sunt de la obârșie atât de deosebiți de Români, pe cât poate să fie deosebit un popor de altul. Ei vorbesc o limbă slavă și totuși Virchow spune că n'au craniul slav, în vreme ce altul spunea că ciudatele vocale guturale pe cari le-a primit și limba română sunt de origină mongolică, hunică. Prin împrejurimile Turnu-Severinului și în valea Argeșului, toate femeile par niște matroane romane, cu trăsăturile lor severe și nasurile aquiline, cu ochii mari, negri și cu sărbătoreasca liniște a mișcărilor lor. Hrisoavele de boerie ale țăranilor din valea Argeșului datează de șase sute ani și mai mult. Mie 'mi pare că țara noastră este încă prea puțin cercetată. Oamenii s'au mulțumit să zică: «o colonie de osândiți romani»; dar dacă e așa, ce a fost înainte, ce fel de Romani și din cari țări s'au așezat aici, ce fel de armate

au rămas și cu ce fel de popoare de aici s'au împerechiat
acestea încă nu le-a cercetat nimeni și eu tot mai aștept ca pământul nostru să ne dea la iveală descoperiri minunate.

Astfel visez aci noaptea și las curs liber gândurilor mele, ceea ce mi se întâmplă totdeauna în mersul ritmic al trenului. De aceea 'mi place așa de mult să călătoresc noaptea, când nimeni nu mă turbură, și rar ne sunt date asemenea prilejuri în viața noastră trudită. De câte ori n'am spus eu că pentru noi singurul mijloc de a găsi liniște este o călătorie lungă sau o boală grea. Altfel suntem robii ori-cui. Vagonul care alunecă uruind nu-l poate ajunge nimeni și o boală grea închide ușa, însă din nefericire ea îți închide adesa și creerul, care nu mai poate să lucreze liber, pe când în trenul care vâjje în goană, gândurile par că sboară tot atât de iute, străbătând viața ta însăși ca și necunoscutul și toate chestiunile pe cari cauți să le pătrunzi. Cine poate urmări gândurile unei ast-fel de nopți tăcute și fără odihnă? Ele aleargă înainte, duse de senzația mișcării iuți, și par-că au mai multe aripi de cât altă-dată și un cântec deosebit, legat de țacănitul roatelor.

Este un farmec cu totul deosebit să sbori cu ochii închiși prin locuri cunoscute; dacă stațiunile sunt întreruperi neplăcute, tot îți rămâne destul timp ca să te lași în voia gândurilor, să vezi cum chipurile îți isvoresc tot mai vii înainte, și cum trec pe dinaintea ochilor. Am trecut odată prin tunelul Arlberg, după ce șezusem toată ziua într'un vagon deschis, iar în tunel închisei ochii. Toată priveliștea de mai nainte trecu pe dinaintea mea cu iuțeala vântului, dar acum era roșie, nu verde; toate pădurile, munții, stâncile, tot era roșu, râul din vale era întunecat; era o schimbare foarte ciudată și a ținut tot timpul, adică două-zeci de minute. Peisagiul era ca un decor ce se schimbă, dar roșu; altminteri întocmai precum fusese și până aci. Și el trecu tot atât de iute, precum trecuse pe dinaintea ochilor deschiși. Poate că și impresiile se perindă prin creer cum se perindă pe retină și se pot deștepta, ca prin farmec, tocmai așa cum au fost.

Eu văd pe tânăra regină care-și ia pentru totdeauna ziua bună de la ai săi. Ea zace pe patul de trandafiri, pe corabie; iar pe tânărul erou al familiei în focul de la Königgrätz; îi văd pe amândoi tot atât de lămurit, cum văd și mulțimea de cadavre

rostogolindu-se prin valurile Dunărei; văd pe tânărul prinț care-și cucerește singur țara sa, iar lângă mine stă încărunțitul bărbat, cu care mi-am trăit zilele și ale cărui griji și temeri le-am împărtășit! Astfel lunecă viața, ca și Dunărea, ale cărei brațe ne

vor primi în curând, — și când ți se pare că apa zilelor curgătoare a șters toate urmele, tot mai rămân icoane.

Locuitorului de la Rin i se pare straniu să plutească pe Dunăre fără să întâlnească vapoare, nici locuințe omenești pe maluri; numai păduri și iarăși păduri pe amândouă malurile, ici colea câte o casă, câte odată un sat mic de pescari, ascuns în verdeață, câte-o mierlă care se crede poate privighetoarea acestor pustietăți. Peste tot atâta liniște! Impresii ciudate cuprind sufletul când urmărești calea lui Traian, rămasă de aproape două mii de ani pe aceleași locuri tăiate în stânci; ea-și arată încă borțele în cari au fost înfipte grinzile, ce țineau podeala drumului. Aceiași simțire te cuprinde, când citești inscripția ¹⁾, care proclamă cu atâta mândrie învingerea stâncelor și apelor! În față

¹⁾ Textul inscripțiunii este, după Mommsen, următorul:

JMP ☉ CAESAR ☉ DIVI ☉ NERVAE ☉ F
 NERVA TRAIANVS ☉ AVG ☉ GERM
 PONTIF MAXIMVS TRIB POT IIII
 PATER PATRIAE COS III
 MONTIBVS EXCISIS AMNIBVS
 SVPERATIS VIAM FECIT.

Sau pe românește:

Împăratul Caesar, fiul divinului Nerva, Nerva Traian, Augustul, Germanicul, Pontifice maxim, investit cu puterea tribunicie pentru a IV-a oară, Părintele Patriei, Consul pentru a III-a oară, tăind stâncile munților și trecând peste curenții cei repezi, a făcut acest drum.

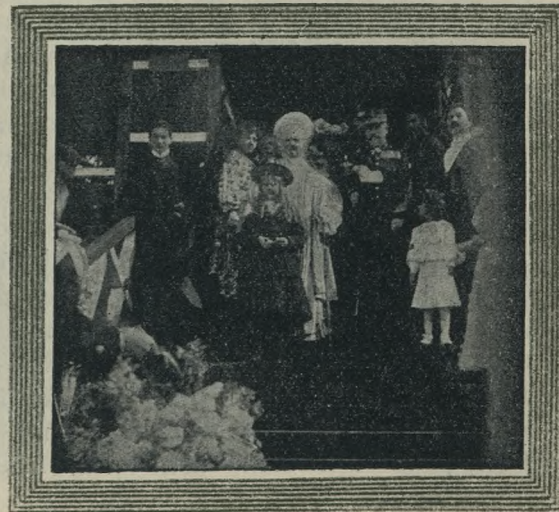
esté șoseaua nouă tăiată tot în stâncă, tocmai ca la Ragaz, dar fără nici o inscripție făloasă.

Trebue să ne închipuim cât de greu va fi fost să faci o șosea, în timpul acela, pe aceste locuri neprimitoare și dușmănești, cu mijloacele de atunci! Și cei învinși trebue să fi socotit această operă drept ceva măreț, căci astăzi Calea Laptelui se numește pe românește Calea lui Traian, iar omăturilor mari li se zice troiane! Dacă popoarele au dat pentru vecie chiar cerului și elementelor nume scoase din cunoașterea isprăvilor omenesti, ce impunătoare li s'or fi părut acestea! Căci trebue să te minunezi, când vezi, că în două mii de ani nu s'a mutat și nu s'a schimbat nici o iotă din urmele șoselei și când vezi că apa și-a tăiat drum prin toți munții aceștia! Aceasta ne dă măsura pentru sutele de mii de ani, de când durează toate acestea.

Vaporul nostru însoțit de alte două vapoare, alunecă lin în sus, ca o lebadă; pe drum întâlnim un remorcher, care trage după sine trei tancuri încărcate cu benzină. Și pe ele domnește o liniște lesne de înțeles, de oare-ce tancurile cu benzină nu pot avea de cât puțini oameni, căroră nu le este îngăduit nici să fiarbă bucate, nici să fumeze, nici chiar să aprindă lumină. In acea zi nu am mai întâlnit de cât un vapor foarte mic; călătoriam singuri pe apele cari ar fi pe alocurea adânci de 50 metri, adică de două ori mai adânci de cât Canalul La Manche.

Fluviul are une-ori o lărgime de unul sau doi kilometri; apoi se îngustează, în cât ți se pare că vaporul e mai lat de cât să poată trece pe acolo. Și în dreapta și în stânga aceiași veșnică priveliște, munți tăcuți și păduri.

Munții sunt formați întocmai ca de-alungul Dunărei de sus; astfel locuitorii din Sigmaringen s'au simțit ca duși de-adreptul în patria lor.

Este minunat de frumos pe o tăcere ca aceasta, numai cu pădure pe amândouă malurile, pădure și privighetori; și pe ici pe colo liliac înflorit, mirositor, atârnat pe stânci, dând loc de popas privighetorilor cari cântă nesupărate, sau mierlelor, cari cred că și ele cântă foarte frumos!

Colo este țărmlul sârbesc. Ne-am deprins a crede că toți Sârbii sunt cruzi, pentru că au ucis într'un chip așa de groaznic pe regele și pe regina lor. Dar din toate acestea nu vezi nimic, când călătorești de-alungul țărmlurilor; ba din potrivă, populația împrăștiată pe aci ți se pare foarte liniștită.

Am constatat și aici cât de puțin este atins poporul de cele ce se petrec în păturile de sus; lui nu-i pasă cine-l stăpânește, dacă e lăsat în pace, dacă are pământ și bucate.

Poporului îi și poate fi aproape tot una; el își are nevoile sale cari 'l apasă și de accia de cele mai multe ori rămâne indiferent față de cine-l stăpânește. Așa zisa iubire de patrie este adesea meșteșugită în vederea unui războiu, care fără de înflăcărarea sufletului ni s'ar părea prea greu. Dacă am cerceta de aproape cât entusiasm simte țăranul, pe care îl răpim atunci de la ogorul și de la plugul lui, am cădea la gânduri ciudate. Aceasta se poate vedea mai limpede aci, unde au fost mai multe stăpâniri deosebite; aci, unde Ungurii s'au închinat cu greu Austriei, până ce la urma urmelor nu i s'au mai supus de loc.

Dacă vrei să ajungi a socoti pe un popor ca al tău, trebuie să faci ca Romanii cari se așezau în locu-i, îl pătrundeau cu spiritul lor și nu mai lăsau din el nimic. Câtă vreme un popor întreg și păstrează deplina sa individualitate, putem fi siguri că va veni o zi când va voi să fie singur stăpân pe soarta sa.

Sârbii sunt neguțători, porcari și sunt foarte ursuzi; ei au curțile lor pe cari le zăvoresc și în cari nu primesc streini. Din păturile mai înalte nu cunosc de cât câți-va; n'am avut prilej să studiez poporul și nici acum nu-l pot studia, de oare-ce călătoresc de-alungul țărmlui aproape nelocuit și mă bucur că pe aci pădurile sunt încă neatinse.

Pe Ungurii de pe malul cel'alt n'am nevoie să-i descriu; ei s'au descris singuri, pe când literatura sârbească nu e încă bine cunoscută, pentru că a rămas în bună parte netradusă. Europa are pentru aceste țări tot atât de puțin interes, ca pentru un ogor a cărui putere de producțiune n'a fost încă încercată.

Eu cred că aici se află încă o putere mare, nesecată, pe când în apus încep a se vedea urme de istovire.

În această călătorie am fost în repețite rânduri cuprinsă de mirare, că nu vorbim nici una din limbile neamurilor ce ne înconjoară; vorbim numai nemțește, franțuzește, englezește, cel mult italienește, dar mai nici un Român din Regat nu știe rusește, leșește, ungurește, sârbește, bulgărește, turcește sau grecește; ca și cum popoarele vecine n'au jucat nici un rol în desvoltarea lui. În limba română se găsesc urme din limbile vecinilor; dar să le vorbim în adevar ni sa părut până acum de prisos. Totdeauna noi am căutat să ne arătăm cât se poate mai apuseni. S'ar putea oare explica aceasta prin faptul că România s'a ridicat pe ruine

romane, și că de aceia are o simpatie puternică pentru celelalte popoare, cari se trag din Romani? A fost chiar un timp în care Românii au căutat să stârpească din limba lor ori-ce vorbă slavă; dar noi ne-am opus energic, pentru că s'ar fi pierdut astfel o parte mare din puterea și originalitatea și chiar din istoria limbei, care este curioasă din cale-afară. Intr'insa se găesc și o sumedenie de cuvinte turcești, deși stăpânirea turcească n'a putut să prindă rădăcini nici o dată. Nici o dată nu le-a fost îngăduit Turcilor să clădească aici moschee, nici chiar în vremurile când oamenii nu aveau voie să tragă clopotele la biserici și când trebuia să ne mulțumim cu toaca. Tradiția aceasta a rămas până azi: înaintea clopotelor se aude tot-deauna bătaia toacei.

Curioasă este tendința popoarelor apusene, cari sunt înclinate să judece pe cele dela răsărit numai după simpatia ce acestea o au pentru colosurile din apus.

Sârbii păreau că râvnesc mai mult la cultura germană, pentru că trăesc mai aproape de Austria și au deci mai multă nevoc de Germani; din contră Românilor le-a plăcut mai mult cultura franțuzească și din pricina aceasta, Germania se credea obligată să se intereseze mai puțin de ea. Eu nu mă pot mira de ajuns de o concepție ca aceasta. Ce are a face cultura efemeră sau simpatia pentru o rasă cu dezvoltarea altei rase? Ar fi ca și cum am vrea să judecăm pe unii oameni și însușirile caracterului lor după felul de a se purta cu noi.

Făcând aceasta, uităm să ne întrebăm dacă noi ne-am purtat cu ei în așa fel, în cât să ne poată iubi.

Trecem pe la insula Ada-Kaleh, care este parte un cuib de contrabandiști Turci, parte ocupată de cătane ungurești. Femeile Turcilor șed în grupuri, soldații prezintă arma; priveliștea văzută după vapor este foarte stranie și lipsită de orice armonie. Ar fi mult mai frumos dacă nu s'ar vedea soldați, ci numai aceste ființe învăluite în haine portocalii, albastre și verzi și cari și acoper fețele cu broboade așa în cât nu mai poți ghici nimic din expresiunea lor. Ruinele pitorești, ce se mai află pe insulă, ne amintesc vechile lupte, cari s'au dat pentru stăpânirea ei.

Ne-am urcat în sus până la un loc cu numele Cazan, care e strâns între cei «doi frați» și o muche, Greben pe slavonește.

Ce fel de neam sunt Sârbii nu e încă bine hotărât. Bismarck

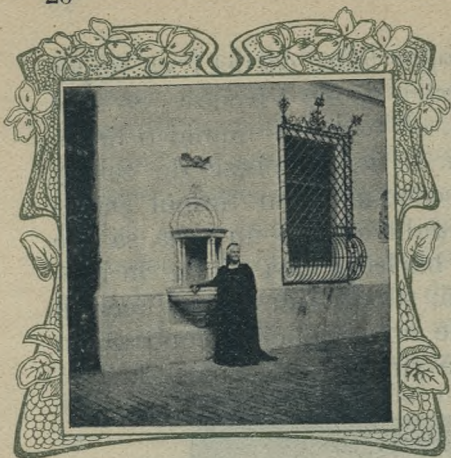
era de părere că în fond sunt un popor latin, căruia i s'a impus cultura și limba slavă. Despre Bulgari, spune Virchow, că sunt tot atât de puțini Slavi ca și Sârbii, că vorbesc numai o limbă slavă, și că sunt Fini sau Mongoli. Ei se deosebesc de ceilalți printr'o sânguință enormă și prin economie; din timpul stăpânirii turcești le-a mai rămas acea egalitate care nu vrea să știe de nobleța de sânge, ci numai de bărbații cari ajung în dragătorii mari și onoruri prin muncă, știință sau talent. Feciorii acestora nu alcătuesc nici un soi de nobilime, ci se coboară din nou la obârșia lor, dacă nu se înalță singuri, ca și părinții.

Bulgarii se îndeletnicesc mai ales cu grădinăritul; în România cel puțin, mai toate grădinile de zarzavaturi sunt lucrate de Bulgari, cari au descoperit un mod propriu de irigație. Ei trec dincoace cete-cete la coasă și la seceriș, trăesc despărțiți, nu se amestecă cu populația românească, a cărei limbă o vorbesc însă, și se întorc apoi în țara lor cu chimirul plin, pentru vreme de iarnă.

În Bulgaria sunt multe sate întemeiate de Românii cari, păcătuind în contra legilor țării, au socotit că e mai de folos să pună granița drept stavilă între ei și pedepsele, de care ar fi putut să fie amenințați.

Strănepoții lor nu mai știu nimic despre aceasta și sunt cetățeni pașnici, cari lucrează ca și ceilalți. Contactul între cele

două țărături este foarte viu. Uneori se văd cirezi de bivoli trecând Dunărea în not, pe spatele lor stau băiețandri, cari cu sulii lungi gonesc pe bivoli, îi silesc să treacă dincolo, și-i împiedică să se așeze, cum le place lor, prin locuri puțin adânci. Bivolii trebuie să stea jumătate de zi în apă, alt-fel nu le prieste; pentru ca să nu-i supere soarele, oamezii le acoper cu noroiu șalele pe cari nu crește decât puțin păr.

Bulgarii poartă un fel de fes, iar femeile lor un costum, care seamănă cu cel românesc. Altmintreli însă aceste popoare se deosebesc așa de mult unul de altul, în cât cu greu ne putem gândi la o apropiere; mai întâiu chiar și din pricina limbilor, cari sunt atât de deosebite, cât e cerul de pământ. De-alungul Dunărei se întrebuințează totdeauna limba românească, care este mai ușoară: cea ungurească, sârbească sau bulgărească este prea grea pentru ca să poată sluji ca limbă de înțelegere.

Toate limbile de origină latină au fost totdeauna mai ușor de învățat și de aceea au și fost cele mai întrebuințate, până ce fură înlocuite de limba englezească, care este mai ușoară și devine limbă universală. Ea avu norocul să unească limba germană cu cea latină și să ajungă astfel cea mai bogată dintre toate limbile. De-ași avea vreme, eu ași studia toate limbile învecinate, fie chiar și numai pentru a putea pătrunde înrudirea sau deosebirea de rasă a popoarelor ce ne înconjoară.

Mult s'au mirat Muscalii văzând că în România nu se vorbește un bob rusește, deși ei se deprinseseră să ne socotească atâta vreme drept o provincie muscălească. În timpul războiului de la 1877—78, țarul Alexandru al III, pe atunci principe moștenitor, spusese odată, aproape supărat, Regelui: «Dar oamenii de pe aci nu vorbesc nici o limbă! Am încercat să vorbesc cu ei rusește, și nu m'au înțeles!» Regele răspunse râzând: «De bună seamă n'ai încercat să le vorbești și românește!»

Citind pe Burkhardt și pe Schlumberger, capeți o idee nouă

despre migrațiunile popoarelor și urmările lor, despre popoarele cari au poposit pe aici și prefacerile ce au suferit. Să ne gândim numai la domnia de o sută de ani a Fanarioților în România: limba greacă a fost multă vreme graiul celor aleși; părinții generației de azi vorbeau încă toți grecește; boerii erau mai toți de viță grecească. Acum s'au pierdut și acestea: nimeni nu mai vorbește astăzi grecește, iar cei ce sunt de origină greacă, se silesc s'o facă uitată, pentru a părea tot atât de patrioți ca și vechile și statornicile familii românești. Dar și acestea au nume italienești, albaneze, tătărești și tot se deosibesc încă de cei dintâi locuitori ai țării, cari nu sunt reprezentați decât prin țărani. Aici există încă deosebire între stăpânul pământului și țărani, cari îi aparțin și lucrează pentru stăpân în schimbul unei dijme din bucate, sau în schimbul unei bucăți de pământ, după învoială. Proprietarul dă țăranului zece pogoane, pentru ca în schimb el să-i lucreze lui alte șapte, sau după treerat ia o parte din cereale și lasă ce rămâne țăranilor, cari au lucrat pentru rămășița aceasta. În Dobrogea stau mai bine; acolo fie-care țăran este proprietar de pământ și este liber stăpân de capul său, ca și în Bulgaria și în Turcia.

Acum s'au format asociațiuni de țărani, cari cumpără moșiile proprietarilor sărăciți. Această soluțiune pare a fi foarte bună; după codul lui Napoleon însă, care cere o împărțire egală între toți copiii, nu vor mai rămânea la o laltă moșiile mari, nici chiar cele cumpărate, căci se vor parcela tot mai mult. Această îmbucătățire, care se pare mai dreaptă, are însă mari neajunsuri, cari ne fac să ne gândim cu admirație la majoratele și minoratele țăranilor din Westfalia.

În tot cazul Români sunt tare îngrijați să-și păstreze pământul, pentru ca să rămână destul și pentru nepoții lor. Într'un anumit înțeles, aceasta este o piedică a progresului ce ar putea să-l facă țara, dacă s'ar stabili aci capitaluri, fabrici și concurenți streini; dar nu poți lucra în contra simțământului poporului, pentru care proprietatea

este cel mai scump odor. Poporul n'are tragere de inimă pentru fabrici, și vrea să păstreze numai pământ pentru toate generațiile viitoare.

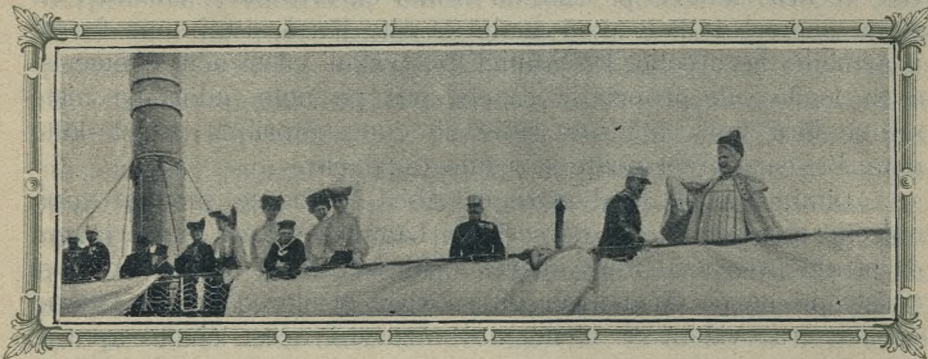
Acum s'a început cu împământenirea veteranilor în Dobrogea; aici se sădește viță veche în pământ nou; familii întregi și mari se pot așeza acolo ca proprietari liberi. Ei sunt mulțumiți, dar începutul este greu. Când este secetă, nu au ce mânca și mor de foame împreună cu vitele lor. Și în anul acesta lipsa de ploaie apasă greu; cu frica în sân ei îndreaptă privirea spre cer. Prin unele locuri firul de grâu abia a răsărit din pământ, par'că s'ar fi semănat dabia acum, pe timp de secetă..., e de desperat.

Ne-ar merge mai bine, dacă am avea industrii și fabrici; dar Românului nu-i place viața de uzină; el nu vrea să câștige de cât ce-i trebuie pentru traiu și după aceea nu mai vine la muncă. Trei zile de lucru îi produc mămăligă de-ajuns pentru o săptămână întreagă; el nu simte nevoia să economisească, ca Bulgarul; cumpătat, cum este, el are nevoie numai de atât și alt nimic mai mult. Pentru el marea primejdie este țuica, iar aceasta dispare în Dobrogea prin influența Turcilor și Bulgarilor, cari nu beau nici o dată.

Călătoria noastră nu seamănă de loc cu o excursiune de turiști, de oare-ce pretutindeni ni se pregătesc primiri călduroase și frumoase. După amiazi ne întorcem la Turnu-Severin, fiind primiți cu muzică, urale, cântice și fapte; în asfințitul soarelui priveliștea este minunată de frumoasă. Intunecându-se, avem pe vapor un prânz de cincizeci de persoane: toate autoritățile câte au loc la masa noastră. Și după aceea seara, pe puntea vaporului iarăși fapte și muzică; toți școlarii Liceului cântă și ne aclamă de pe alte vapore cu o bucurie copilărească și cu toată căldura inimii lor. Ne facem mereu semne, și mă gândesc la Rin, unde lumea de pe vapoare și trimete totdeauna salutări, chiar și când trecătorii nu se cunosc de loc.

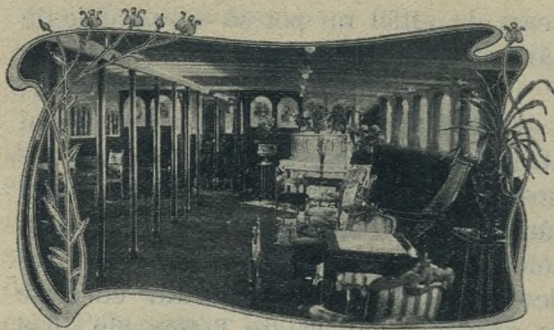
Dar aici vezi pretutindeni numai iubire și încredere și bucurie, că în sfârșit suntem împreună, de oarece din cauza muncii prea mari, care ne ține legați de capitală, noi nu putem călători de cât din când în când. Pentru noi aceasta nu mai e o călătorie, ci un adevărat triumf. Alunecăm lin și încet pe Dunăre

la vale și vedem oamenii, cari de altfel nu pot să se apropie de noi. Iată falnicii țărani și țărancele în straelé lor de sărbătoare, învăluite în maramele lor mari, fâlfâitoare, până la călcâe; cu fuste roșii groase, cari pe aici sunt scurte și ajung numai până la genuchi, așa în cât de sub ele curg până la picioare cămășile albe și cusute frumos. Și bărbații poartă cămăși lungi aproape până la glezne; cămășile, albe ca florile, cad peste pantalonii asemenea albi; brâele late sunt roșii sau negre; pe cap au căciuli de oaie, ce se deosebesc după districtul din care se trag ei. Căci nu s'au arătat numai locuitorii din T.-Severin, ci și țărani veniți din depărtări de mai multe poștii; și iată-i pe toți stând aci, splendori, falnici, mari, cu ochii înflăcărați și negri, cu trupuri de uriași. Aceștia sunt cu totul alt soiu de oameni, nu

ca cei de pe lângă București, unde cei mai mulți sunt piperniciți. Ei nu au nimic din energia celor cari trăesc în aerul curat de aici și care îi face mult mai tari și mai frumoși.

Dunărea strălucește în vâlvătaia faclilor, munții răsună de urale, orașul se înalță pe coline, tabloul e splendid. Aici am călcat eu întâia dată pe pământ românesc, ca nevastă tânără; aici mi-au răsunat ca și azi aceleași clopote dela aceeași biserică, în care am pus întâia oară piciorul și în care mă aștepta întâia desamăgire. Eu mă bucurasem gândindu-mă la serviciul divin, de oare-ce eram deprinsă din Rusia cu coruri admirabile și nu-mi puteam închipui un serviciu ortodox fără de coruri minunate și într'adevăr îngerești. Dar aci auzii un cântec unison, pe nas, după moda veche grecească, trăgănit pe același ton ca un ison

groaznic. Acum lucrurile s'au schimbat. In toate bisericele cântă coruri, unele din ele foarte bune.

Când am cercetat întâia oară școalele și am fost primită cu cântec unison, am întrebat de ce nu se cântă în cor și atunci mi s'a răspuns: «dar cântăm în cor, suntem doar mulți».

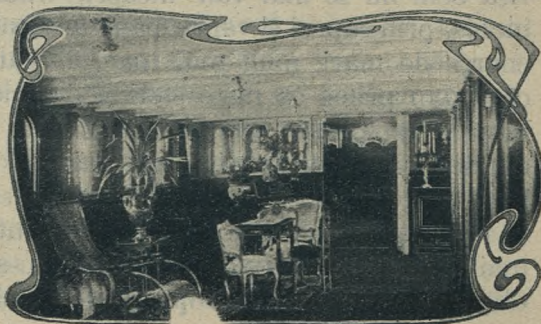
Astăzi cântecul coral se învață în fie-care sat și rezultatele sunt adesea îmbucurătoare, după cum are și învățătorul mai mult sau mai puțin talent și cunoștințe. Dar vechea cântare pe nas, cu isonul ei, era foarte ciudată; ea sărea une-ori de la o notă înaltă la alta joasă și-mi suna foarte nearmonic la ureche. De atunci am văzut că și acel cântec își avea legile sale proprii și că era pus pe note, adică pe niște semne fără linii, cari sunt citite de cunoscători ca și cele-lalte note. Fie-care preot poate să cânte după ele.

Dimineata, pe când afară era încă întunec, ședeam după obiceiul meu la mașina de scris, și băgai de seamă că marinarul de strajă privea cu mult interes prin ferestruia cabinei mele și că strejile de pe țarm încercau să vază și ele ce voiu fi făcând eu aci; era evident că ei nu mai văzuseră acest ciudat aparat, care funcționează acum în toate ministerele și biurourile publice.

Pe la opt ore plecarăm dela T.-Severin, trecurăm iarăși pe la podul lui Traian, și suspinând, m'am gândit iarăși că cu greu vom mai vedea noi reclădindu-se acest pod; și totuși decât folos nu ne-ar fi el! Cum găsiu Romanii aceștia pentru toate și peste tot punctele cele mai bune și cum puneau mâna mai ales astfel pe țări străine! Ce strategii erau ei! Câte fapte n'au săvârșit! Ei n'aveau fire poetică, toată poezia lor o împrumutaseră dela Greci împreună cu zeii, cu fabulele, cu legendele, cu tot ce era atrăgător; ei înșiși erau oameni practici, politicieni și cuce-ritori, și se întindeau ca apele peste tărâmurii potopite.

De-alungul țarmurilor ieșiseră toate satele de aproape și de departe, preoții ne bine-cuvântau de pe țarm... Era un tablou admirabil! Pretutindeni undă se arăta un arc de triumf ori se

auzeau strigăte de bucurie, vaporul mergea mai încet și cât se putea mai aproape de țărm, ca să putem vedea pe acei buni oameni cari-și daseră atâta osteneală să vie și să-și arate bucuria lor, înălțând arcuri de triumf. În multe locuri lipsind casele, și deci și ferestrele, ei atârâseră de funii velințele cele mai frumoase, numai ca sărbătoarea să fie înfrumusețată, precum se și cuvenea, cu velințele cele mai alese. În arcurile de triumf se vedeau chipurile noastre ale tuturor și flori; printre ele fluturau păsările și steagurile și copiii cântau; une-ori câte o corăbioară atârnată ca podoabă. În multe locuri trozneau treascurile, spre marea disperare a nepoatei mele Elisaveta, căreia nu-i plac detunăturile. Foarte interesanți erau amândoi copiii: Carol, micul și ambițiosul băiat, soldatul pasionat, care vrea să știe tot și întrecăbă despre toate; Elisaveta, natură liniștită, visătoare, care, în mijlocul celui mai mare tumult de pe țărm și de pe vapoarele ce ne însoțeau, dorea să i se spună o poveste, sau aducea câte o floare ale cărei foi și stamine trebuia să le admir. Mulțimea de oameni era o povară pentru ea și o chinuia, pe când de altă parte, nici un fenomen natural nu-i scăpa din ochii ei cercetători și asupra fiecărei frumuseți ea mă făcea totdeauna băgătoare de seamă. Carol voia să știe tot ce se petrece împrejur, el este un mic strateg; când era abia de șapte ani ședea lângă o hartă, studia pozițiunile Burilor și Englezilor și-mi explica cu creionul în mână, cum ar da el asalt unui șir de înălțimi. El cunoștea bine toate orașele cari-și câștigaseră renume în cursul războiului. Plevna a luat-o până acum de vre-o sută de ori; acum voia să știe unde a fost podul, unde au căzut cele d'întâi gloanțe, toate precis de tot. El nici nu poate suferi să nu știe ori-ce cu de-amănuntul și râde foarte mulțumit când cei mari greșesc, iar el știe ceva mai bine decât ei. Carol se plimbă pe vapor cu șapcă și sabie de marină, de oarece nu i se dă voie să poarte totdeauna uniforma școlii militare, la care este înscris. Lui i-ar plăcea să o

poarte mereu, fără să-i pese că, având gulerul strâns, poate să-i fie prea călduroasă, și este foarte nemulțumit, când trebuie să scoată șapca, în loc să salute militărește, ca unchiul său și ca tatăl său. Și noi femeile dorim să se vadă de pe mal cum lucește părul său cel bălan; el strălucește de departe și place foarte mult, tocmai pentru că e bălan. De toate acestea el nici nu visează, cum nu visează nici Elisaveta despre extraordinara ei frumusețe. Trăsăturile ei sunt clasice, regulate, expresiunea feței este serioasă din cale afară, așa în cât de pe acum impune tuturor oamenilor, îndată ce apare, cu liniștita ei demnitate și înfățișarea-i severă. Ea 'mi spuse odată, căutând să scape florile dintr'un mănunchi și să le pue în apă: «Ja vezi, mătușică, cum au înțepat un *Edelweiss*! Eu ași fi vrut să le spun: Cine n'are milă de floarea Reginei, nesocotește chiar pe Regina! Am tăcut însă pentru a nu-i supăra!»

De pe vapor vedem că locuitorii din Gruia și-au dat toate silințele să ne facă o primire frumoasă. Nu este cu puțință să trecem înainte și ne oprim câteva minute, ca să ascultăm o cuvântare curgătoare și să admirăm pe țăranii din apropiere. De o parte se înălțau Carpații încununăți cu zăpadă, de cealaltă începea să se arate Balcanul învăluit în alb.

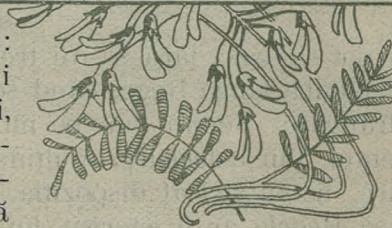
Ne oprim și în Cetatea, fiind-că populația ne privește cu atâta dor, în cât ne părea că vrea să zică: «Ați venit în sfârșit odată, vă primim așa de frumos și nici să vă vedem măcar o clipă!» Nu se poate să trecem, și stăm un moment; merită să ne oprim, căci peste tot ochiul încântat întâlnește o priveliște splendidă.

O deosebită bucurie a mea sunt ochii copiilor din România. Așa ochi nu se mai văd nicăieri, trecând de la negrul cel mai închis, prin căprui și verde până la albastrul gingaș, dar totdeauna enorm de mari, mult mai mari de cât obrăjorii cei plâpânzi, în cari stau prinși ca niște stele și de unde te privesc așa de umezi încât ți se topește inima. Admirabili ochi românești! Când ești deprins cu aceste priviri, nu mai poți pricepe de ce în toate celelalte țări oamenii au ochii așa de mici. Privirile acelea te uimesc, te înduioșează ca tot ce a rezultat dintr'o îndelungată suferință a mai multor generațiuni, statornicindu-se într'o anumită expresie. Chiar și ochii copiilor coprind, în privirea lor nevinovată, întris-

tarea unui neam întreg, și nu te poți sătura de a-ți adânci privirea tot mai mult în aceste stele, cari se uită lung la tine și pe cari ai vrea să le întrebi la ce s'or fi gândind acum. Căci ochiiăștia sunt tot atât de înțelepți ca și de frumoși; e destul să intri într'o școală ca să auzi din gura copiilor răspunsurile cele mai minunate. Eu am fost într'o zi în șapte școli din Turnu-Severin, Brătianu mă însoțea. Peste tot am găsit o îndemănare și o grabă de a răspunde, în cât nu-mi mai puteam stăpâni mirarea; tot așa de mult m'a uimit și siguranța tinerelor institutoare. Una mai ales 'mi-a impus grozav. După ce

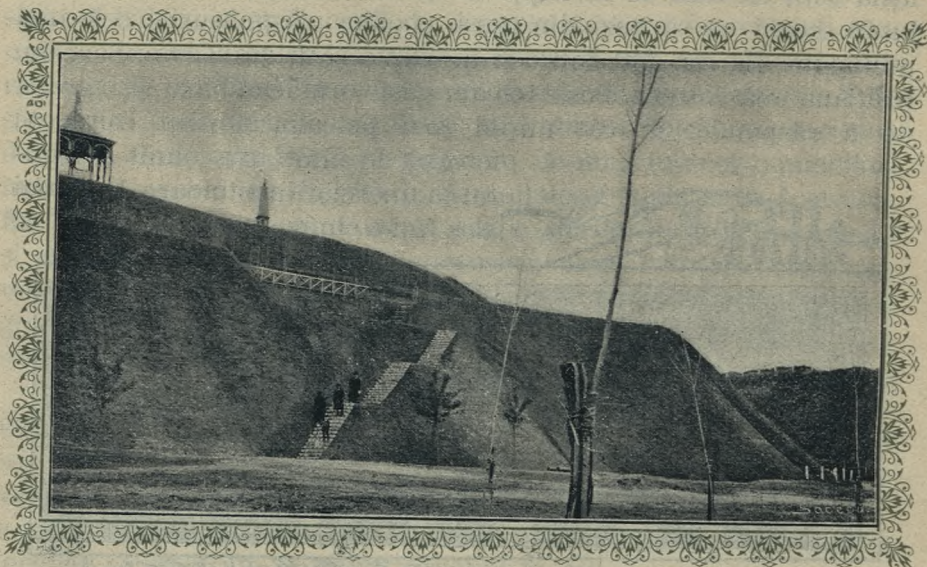
am plecat, Brătianu a răs și a zis: «In școala aceasta nu era nimeni sfios, afară numai de Regină!» Ei, dar când părul albește, mai încețază și sfiala până la un grad oarecare. Totuși am pizmuit din toată inima iscusința de vorbă a unor institutoare și a unor preoți, cari ne-au salutat.

Ași fi fost în mare incurcătură, dacă ar fi trebuit să dau un răspuns dibaciu. Din fericire nici nu se aștepta vre-un răspuns și nici nu aveam vreme de a răspunde, ci ne mulțumiam să vorbim cu țărani despre interesele cele mai arzătoare, despre recoltă și despre ploaia, care de pe acum îi stricase Regelui câteva nopți, gonindu-i departe somnul. Căci ar fi groaznic să avem încă un an rău, câtă vreme nu s'au șters cu totul urmele celor doi ani, cari ne aduseră așa de aproape de primejdia foametei.

Ne apropiem de Calafat, făcând un ocol mare, cotind pe la

Vidin, unde toți ne ies înainte și prezintă armele; poziția se desfășoară în cea mai splendidă lumină a soarelui, așa în cât ne putem închipui ghiulelele cari sburau pe de-asupra Dunărei. Eu

nu pot să calc, fără să-mi tresară inima, pe locul unde a plesnit bomba lângă Rege, când soarta sta nealeasă între victorie și înfrângere. Ne-am suit pe movila, pe care se află acum monumentul. Din nefericire, mulțimea de oameni și vecinica fotografiare, ne-au stricat dispoziția, care ar fi fost solemnă, mai ales dacă Regele ar fi istorisit lui Carol încă odată întreaga scenă. Dar Carol știa toate pe de-arostul, iar Regele este un bărbat prea modest ca să vorbească despre faptele sale glorioase înaintea atâtor oameni. Eu mă gândii în tăcere la versurile ce am scris atunci și cari au poate loc și aci, de și mulți le cunosc, mulțumită frumoasei compoziții a lui Bungert :

Veghiază Dunărea în larg,
Curgând măreț cu val tăcut.
Ea strânge țara 'n braț vânjos,
La piept o strânge călduros
Și-i strajă de temut.

În amurgitu 'nflăcărat
Vidinul parcă doarme-acum,
Și-i pace peste Calafat.
Un foc trăsnește 'nfricoșat
Pământul geme, apa-i fum...

Obuzuri șueră și trec
 Peste talazuri aurii,
 Din negre guri de tun țâșnesc
 Zburând ca un salut frățesc
 Din dealuri în câmpii.

Iar colo 'n baterie, sus,
 Stă Carol Vodă, liniștit.
 Flacă! priviți spre moarte drept
 Căci însuși Domnul înțelept
 De moarte-i ne'ngrijit.

Privește zarea, cumpănind
 De va putea cu-ai săi eroi
 Să ia Vidinul cu asalt;
 Legând un țârm de celălalt
 Chiar Dunărea s'o treac' apoi...

De-odal' un trăsnet. Lângă El
 O bombă 'mproașcă focul ei,—
 Și toți înspăimântați de-un gând,
 Zăresc pe Vodă, singur stând,
 În marca de scânteii.

Cu spaimă unii cruce-și fac,
 Alții 'n genuchi cad la pământ:
 «Viteazul Vodă e rănit,
 Viteazul cel neprețuit,
 Norocul nostru sfânt!»

Dar Domnul coiful și l-a scos
 Strigând cu glas voios: Urră!
 Acesta-i cântec de demult
 Și drag mi-e astăzi să-l ascult
 De dânsul dor mi-era!

Ascultă Dunărea cu drag.
 Cunoaște dânsa glasul clar —
 Și valurile cântă 'ncel
 Și mii de zâmbete trimet
 Crăescului vlăstar.

(Tradus de M. Sadoveanu).

Regele, răpit cu totul de măreția momentului, uitase să se scoboare de pe înălțime în bateria adăpostită; și cu chipiul său alb, fusese luat drept ținta spre care tunurile din Vidin îndreptară gurile lor de foc, fără să bănuiască cine era cât p'aci să le cadă jertfă.

Nu-mi pot închipui nici odată acea clipă, fără să simt că mi se strânge inima. Dar nespuse de mișcător trebuie să fi fost acel moment! Căci salutul Regelui se repercută în urale dela o baterie la alta și muzicile începură dela sine să cânte himnul regal, așa că prologul războiului a fost nespuse de sărbătorește și frumos în acel amurg înflăcărat.

Regele dete voe micului Carol să comande foc la aceiași baterie și bubuiturile izbucniră în acelaș loc, unde el odinioară rostise cu glas puternic cele trei sunete: «foc»! cari însemnau războiu, și pentru noi izbândă sau peire!

Adesea-ori le-am spus femeilor cari se jeluiau de frica ce au avut-o, că starea mea era cu mult mai grea, pentru că nu pu-

team să văd pe soțul meu întorcându-se de cât pe sau subț scut; căci pentru noi o înfrângere ar fi însemnat moartea

Acum steteau pe același loc toți acești tineri, cari nici nu se născuseră încă pe vremea când băntuia p'aci războiul și dânșii nu mai puteau să înțeleagă de ce inimile noastre erau așa de adânc mișcate. Carol se înflăcărare, obrajii lui ardeau ca para focului, în lumina roșatică a asfințitului de soare, ochiul lui măsură distanța între Vidin și Calafat, și el se mira cum au putut vrăjmașii să țintească cu atâta siguranță asupra Regelui. Mult aș fi dat să văd pe Regele singur cu nepotul său, care odată va fi merit să calce pe urmele sale

și care e născut aci, fiind socotit prin urmare ca un bun al popoului.

Dar așa e viața; lucrurile nu ți se înfățișează chiar așa cum le-ai gândit și trebuie să le iei așa cum îți vin. În viața noastră deosebită nu trebuie să uităm niciodată că nu existăm numai pentru noi, ci pentru mii și că impresiile noastre personale numai atunci sunt luate în seamă, când le împărtășesc și alții. Noi eram însă mereu înconjurați de oameni cari nu mai puteau de bucurie și copiii recitau poezii patriotice, înflăcărare și Lisavetei îi era cald și tare ar fi dorit să plece. Ea nu înțelegea aceste izbucniri patriotice și Regele nu putea să istorisească lui Carol, dar totuși amintirea predomina...

Am mai vorbit pe urmă despre toate acestea, trecând prin dreptul Vidinului, de unde ne salutau salve de tunuri, răspunzând și de astă-dată la ale noastre, dar acum veneau de la prieteni, de la Bulgarii cei liberi, cari totuși nu prea se bucură că avem un colț de țară și dincolo de Dunăre. Ei uită că nu erau un popor atunci când noi am căpătat acel petic de pământ, ca despăgubire pentru Basarabia, pe care am dăruit-o de silă, pentru că Rușii năzuiau cu tot din adinsul spre Dunăre.

Ei cred că lor li se cuvine tot, de și n'au tras sabia din teacă; dar lesne uită omul când începe a se simți și ajunge la conștiința puterii sale născânde.

Bulgarii se revelează ca un popor voinic, tânăr și vrednic de viață, care luptă din răputeri pentru desvoltarea sa și posedă unele însușiri, cari lipsesc Românilor. Sunt strângători, prevăzători, închiși și foarte sârguincioși; nu au însă priceperea așa de vioaie și nici nu sunt așa de generoși și mână largă ca Românii, cari dau tot, fără șovăire. Românii vor să fie purtați de aripi ca vulturii; Bulgarii lucrează pământul lor, la nevoie chiar al altora, cu răbdare și liniște, și n'au năzuința să sboare. Românul preferă munca intelectuală, și pericolul ce-l amenință este funcționarismul moștenit de la Romani. Bulgarul se mulțumește cu cât câștigă, fie cât de puțin.

O mai mare deosebire de rasă nici că se poate închipui! Figurile lor sunt cât se poate de neasemănate, expresia cu totul alta. Totuși judecata mea nu este hotărâtoare, de oarece nu cunosc limba lor, și probabil că nici nu am să o vorbesc vre-o dată. Și când nu stăpânești limba unui popor, e mai bine să te abții de la orice judecată asupra lui, căci nu-i cunoști gândurile.

Cine ar putea să bănuiască poezia minunată a țăranilor români, afară de acela care fără știrea lor 'i-a ascultat la seceriș și la cosit, sau proprietarul milos, care le cunoaște toate păsurile și-i îngrijește când sunt bolnavi și le botează copiii și le cunună și înzestrează fetele!

Când întrebi pe o fată mare cum e flăcăul care 'i-e drag, și-ți răspunde: «Ca grâul din porumbiște!», tot nu ai înțeles-o, dacă nu știi că grâul semănat într'o porumbiște crește mult mai înalt și mai frumos ca în alte locuri. Se pare că e o îngrășămintă naturală a pământului. De aceea se și seamănă în multe părți

linte și fasole, pentru a le ara apoi, de oarece îngrășămintele artificiale strică gustul pâinei; cele verzi din contră o fac și mai gustoasă. Tocmai pentru că făina românească nu e îngrășată artificial și are un gust cu atât mai bun, ea se adăgă la toate făinele streine...

Toate aceste trebuie să le știe cineva, pentru a pricepe tot farmecul acestui răspuns. Asemănările țărancei sunt tot-deauna luate din natură și prin urmare foarte poetice.

Toate acestea nu le pot ști nici despre Sârbi și Bulgari, și nici despre Unguri și Țigani, de oarece nu pot vorbi în limbaj lor. Despre Ruși se știe, despre Unguri asemenea, mulțumită poezilor lor; dar Sârbii și Bulgarii nu au încă poeți cunoscuți de toată lumea și orice traducere are cusururi; aceasta o știu prea bine, de oarece și eu am tradus mult. Răposata Prințesă a Bulgariei, o ființă fermecătoare, care înțelesese cât de înaltă și de sfântă îi este menirea, învățase toate dialectele țaranilor săi și vorbea bucuros cu dânșii.

Noi am auzit numai graiul tunurilor lor și am privit splendidul peisaj și cotitura cea mare ce o face Dunărea tocmai aci și cele două mândre cetăți așezate față în față.

Pe malul cel-lalt se cânta imnul românesc și se striga «urra»; și lumea ne saluta ca vecini buni și prieteni. Ce păcat că nu puteam înțelege decât bubuitul tunurilor și uralele!

Larma le este de-ajuns, când oamenii vreau să-și exprime bucuria: ei descarcă puștele, dau chiote, cântă și joacă, câte odată toate acestea în același timp, în cât sgomotul te asurzește aproape.

Am trecut pe lângă multe insule și pe lângă Lom-Palanca, pe care o ținem minte din timpul războiului. Seara am acostat în Bistreț, care părea o feerie cu nenumăratele sale cete de țărani îmbrăcați în cele mai frumoase costume ale lor; ei acoperiseră pontonul cu scoarțe colorate și vâluri galbene, alesături și țesături de a le lor, din cari se desprindea o lumină galbenă naturală, oferind un punct luminos în amurgul ce se lăsa.

Dar pe țărm se aprinseră faclele și la lumina lor începură să cânte lăutarii: se-ncinse o horă. Prințesa cu doamnele se coborâră și se prinseră și ele în joc. Eu priveam de pe vapor și mă bucuram de încântătoarea priveliște a grupurilor de țărani ce se mișcau când într'o parte, când într'alta, la lumina faclelor, în

singurătatea locului. Țăranii veniseră din toate satele vecine, fără să se gândească unde și cum o să petreacă noaptea... ei jucau. Altă dată jucam și eu foarte bine și cu multă plăcere jocurile naționale românești, pentru că le cred foarte frumoase. Bărbații fac mișcări multe și vii, pe când fetele d'abia mișcă, ele par'că plutesc numai dintr'o parte într'alta, ca pulsațiile sângelui, ca valurile mării, în ritm regulat; mișcarea picioarelor lor este foarte repede și abia se vede; trupul li se clatină ușor de tot, liniștit, și este nespus de grațios. Ele joacă în horă, fetele de o parte și bărbații de alta; iar la jocurile de tot vioaie nici o femeie nu ia parte, ele privesc numai la bărbați. Invățătorul, preotul, și cei-l-alți dregători din localitate fură poftiți la masa noastră. Apoi când voiam să ascultăm, de pe puntea vasului, cum cântau privighetoarele, vaporul fu năvălit de coropișnițe, cari nu sunt de loc plăcute la vedere și cari se prăbuseau toate asupra luminei electrice. Sărmanele dobitoace fură nimicite sau aruncate în apă, dar aceasta nu le supăra, de oare ce știu să înnoate. Nu era plăcut și a trebuit să închidem toate cabinele pentru ca să nu ne trezim cu acești nepoftiți oșpeți în timpul nopții. Erau lungi de un deget și groase; se zice că înțepă, dar eu nu am avut prilej să constat aceasta. Se aseamănă cu scorpionii sau cu racii, numai că au aripi; aripile cred că le păstrează numai în timpul reproducerei, ca și furnicile; eu cel puțin le-am văzut adesea fără aripi, în grădină, mai mult pe sub pământ și rozând toate rădăcinile. Sunt cei mai primejdioși distrugători ai culturilor.

Resăritul soarelui era frumos, mai ales că în timpul nopții plouase. La cinci ore am plecat, pentru ca să ajungem după opt la Bechet.

Aici fiecare bucățică de pământ este o amintire din războiu, sau a feluritelor momente când Regele cerceta pozițiunile, pentru ca apoi să comande trecerea Dunării la locul cel mai potrivit. Trecurăm pe la Rahova, unde s'a dat marea și sângeroasa bătălie, în care Românii au fost întâia și cea din urmă dată într'adevăr cruși, din motive ușor de înțeles. Cu puține zile mai înainte Turcii îi lovise și îi măcelăriseră cumplit, doborându-i la pământ, ast-fel în cât Românii își ieșiseră din minți și nu iertau pe nimeni, ci străpungeau cu baionetele tot ce le sta în drum.

Turcii își închipuiau războiul așa: ei credeau că toți cei ce

vor trece la noi ca prizonieri sau ca răniți, vor trebui să moară. Ce mare le-a fost mirarea și mulțumirea când s'au văzut îngrijiți bine, pansați și vindecați, spălați și tratați de mâni gingașe de femei; bolnavii de lingoare muriau în brațele celor mai elegante doamne, cari nu se temeau de molipsire, ci îi îngrijeau ca niște surori și îi țineau pe brațe până 'și dau răsufierea din urmă. Ei ne-au părăsit bine-cuvântându-ne și din vremea aceea le suntem dragi. Așa e războiul! Așa sunt inamicii! Toate se nasc din lăcomie sau din neînțelegere, și apoi, când zaci schilodit și desfigurat pe patul de suferințe, înveți a iubi și a întinde mâna, ești gata să ajuți, să te faci bun. De ce să-ți pricinuești dar de mai nainte atâtea dureri! Lupta de la Rahova a rămas unică în felul său, de oare-ce de atunci Turcii n'au mai găsit nici un prilej să mutilizeze pe Români, iar Românii cu cât câștigau mai multe învingeri, cu atât mai generoși se făceau.

După ce am salutat pe la opt ore Bechetul, unde a trebuit să ne oprim din cauza primirei frumoase, am debarcat pe la zece la Corabia. Aici se desfășura înaintea noastră unul din cele mai frumoase tablouri din toată călătoria: mii de bărbați și femei, în costumele cele mai strălucite, cuprindeau țărmlul. Aci luciau cămăși albe cu cusături bogate, fuste roșii în crețuri, cămăși albe bărbătești; bărbații purtau pe d'asupra cojoace cusute cu mult gust, cu verde, negru, roșu; blana-i lipită de trup, iar din afară se vede pielea cojocului de un galben stins sau semănând cu pergamentul, cu cusături bogate. Unii se îmbrăcaseră în sumane albe, asemenea cusute frumos, cele mai multe cu tivuri negre; maramele femeilor ajungeau până în pământ. Gândiți-vă acum, dintr'odată toate acestea în bătaia soarelui nostru, care este de trei ori mai mare de cât aiurea și de trei ori mai auriu! Și nu uitați că lumina este gălbuie și că cerul albastru pare acum o umbră. Aici tot

lucește ca aurul galben și luminează ca pietrele scumpe. Mai puneți verdeața tânără, neofilită încă de arșița lui Iulie... jos Dunărea sclipitoare, lată și adâncă, gigantică și liberă, ca toate râurile mari! E drept, când ne gândim la fluviul Amazoanelor și La Plata, Dunărea se strânge în dimensiuni europenești, dar ochilor noștri ni se înfățișează mare și puternică, și mai mult încă din pricina întâmplărilor al căror martor și colaborator a fost. Pentru că Dunărea a fost un factor de căpetenie în toate războaiele ce-au trecut pe-aici ca viforile, din vremile bătrâne și până în ziua de astăzi.

Plecăm cu trăsura în sus, spre biserică; păcat că sfântul locaș e primejduit și că din cauza aceasta nu se termină zidirea; corul era bun, slujba frumoasă; dar ce era mai frumos erau tot țărani, ca nicăeri aiurea. Mai la vale portul lor dispăre, în susul apei nu este atât de bogat; aici mi se pare că am văzut privești cea mai splendidă. Aici sunt și țărani foarte bogați și-și pot îngădui ori-ce lux de cusături splendide, mai ales că femeile au și timp de ajuns pentru cusut. Pe acolo pe unde trebuie să muncească și ele, nu mai pot să îmbrace singure, ca pe-aici, casa și se mulțumesc cu urâtele stămburi aduse din străinătate.

Regele voise să așeze podul de luntri la Corabia, dar Rușii stăruiau să se facă la Zimnicea, pentru ca să-i ajungă la Nicolopol. Această măsură s'a dovedit mai târziu că fusese foarte greșită, de oare-ce furtunile și sloiurile au rupt în curând tot podul. În Corabia a primit Regele vestea despre a doua înfrângere a Rușilor; și acolo a ținut un consiliu de războiu. Fie-care loc este aci bogat în amintiri. Inima ni se strânge adesea când ne gândim la vremile grele de atunci. Pentru că, atunci, când Regele cu armata sa trecea Dunărea, nu erau mulți de părerea lui; mulți se temeau, mulți se îndoiau că vor putea învinge; ast-fel el a trebuit să ncarce pe umerii săi toată răspunderea.

Am privit locul împodobit cu steaguri, unde a fost aruncată puntea lungă de un kilometru, peste care a trecut armata. Am plutit pe lângă multe sate, ai căror locuitori se înșiraseră pe țărâni, venind de departe, atât de mulți, în cât într'o zi i-am spus râzând d-lui Sturdza că a vrut să facă ca Potemkin și că ne-a arătat sate și acolo, unde nu-i nici unul. El răspunse, că se pot face sate din carton, dar nu oameni cari strigă cu căldură și

entusiasm «ura» și cari nu se sfiesc să vină călare și pe jos cale de kilometri și să piardă o zi întreagă de lucru pentru ca să se bucure de o singură privire! În zilele acestea eu am salutat atât de mult, în cât une-ori nu-mi mai simțeam brațele; țineam să trimit de departe, cel puțin, o salutare acolo unde

nu era cu puțină să acostăm. Totuși, ne-am abătut de la program de mai multe ori, pentru că

vedeam cum ne așteptau oamenii; iar în împodobirea locurilor citeam muta rugăciune, să nu trecem fără să ne oprim. Și eram salutați cu entusiasm și primiți cu duioșie!

Am avut bucuria că îndată ce adormeam, mă simțeam încă tot pe Dunăre și vedeam și auzeam mulțimea de oameni sgomotoasă în toiul bucuriei! Ba, de mai multe ori m'am trezit chiar salutând în somn pe oamenii, pe cari îi revedeam în vis! Din astfel de impresii te hră-

nești încă mult timp, poate viața întreagă! Și aici impresiile erau îndoit de puternice! Întâi, vedeam toate locurile pe cari războiul nostru ni le adusese destul de des în minte, despre cari vorbisem atât de des; și acum se adăoga prezentul, care era un răspuns la munca încordată și la greutatea grijilor din toată viața noastră!

În Zimnicea a fost iarăși o primire tot atât de călduroasă; țărani minunat de frumoși, ca niște uriași, și un chiot de bucurie care nu se mai sfârșia! Și, când te gândești, bieții, sunt chinuiți de spaima că nu plouă! În multe locuri ne-au spus chiar temerile lor, mai ales că n'au ce să mănânce vitele. Iarba încă n'a crescut; iar de anii cei răi, oamenii și-aduc aminte încă atâta de viu, în cât au dreptate să tremure. Doar abia ne-am venit în fire și numai cu opintiri neauzite și cu jertfe ne-am putut ține d'a-

supra necazurilor. Pretutindeni, pe unde am trecut, a plouat puținel, numai ca să nu pară că-și pierde Regele vechia lui putere; pentru că mai înainte așa se știa, că el aduce ploaia, iar câți-va țărani veniră odată și-l rugară să plece la drum, pentru ca să le facă rost de vre-o ploicică!

Dincolo bubuia tunurile de la Nicopole. Noi trecurăm iarăși apa, cât s'a putut mai pe aproape de țărmul bulgar, pentru ca să putem privi drumul morții, pe care Regele a călărit, când s'a întors de la războiu. El și-aducea bine aminte de locuri, numai că astă-zi arătau altfel, nu ca atunci. Atunci era vișor și poleiu, atunci erau 22 grade de frig și de la Plevna până la Nicopole un lung drum al morții: numai cadavre și iarăși cadavre pe tot drumul. Dacă Osman Pașa ar fi așteptat încă trei zile, cele trei armate ar fi pierit de-a binele. Mai târziu s'ar fi găsit urmele lor prin zăpadă, pentru că de mâncare nu mai aveau, iar sloiurile grozave de pe Dunăre nu îngăduiau vapoarelor să treacă dincolo, cu pâine. Astfel ieșiră din Plevna sârmanii Turci, prăpădiți, pe jumătate morți de foame și înghețară pe drum, câteva mii, împreună cu Românii cari îi escortau. La aceasta mai bine ași vrea să nu mă mai gândesc! Ei stăteau înțepeniiți, înghețați, sprijiniți de carele lor; boii prăpădiți ca și ei. La o parte steteau mai mulți Turci, cari se strânseseră roată în jurul unei zări de foc, dar când au fost cercetați mai de aproape, se văzu că toți erau morți. Pe aci au întins unii brațele spre cer și s'au prăvălit morți, cerând milă. O imagină slabă a acestor groaznice evenimente am încercat să dau în următoarele versuri:

Din Plevna se strecoară și ies după șanturi,
Vitejii Turci ca umbre, desculți și purtând lanțuri,
Tot ies, flămânzi și schilavi, șireag după șireag,
Se târăe, sârmanii, d'abea numai se trag.

Sunt mii de oameni; galbeni și supti, ei par fanteame;
Se clatină pe drumuri și leșină de foame;
De nori văzduhul fierbe și vântul urlă 'n văi,
Ca lașii, când cer milă pe câmpul de băți.

Tăcuți pășesc ca moartea prin viscol și zăpadă.
Tot unul câte unul se rumpe din grămadă
Și cade mort, iar corbii și vulturii din zbor
Vestesc pe cel ce cade prin crocnetele lor.

Cât drum e de la Plevna spre Dunăre, prin sate
 Zac tristele cadavre pe drumuri semădate,
 Un searbăd șir; să cugeți că morții fac alaiu;
 Și mulți din ei înghiață pe care și pe cai.

Ei strigă, mai cer milă din ultime respiruri,
 S'aștern apoi cucernici pe câmp, și dintre șiruri
 Ies șoapte, toți au ochii spre Meca 'n răsărit
 Și mor zâmbind — e Allah acel care-a voit!

Spre Dunăre! Cât este de lungă 'ndepărtarea!
 Dintr'inșii câți au înger să birue cărarea,
 S'opresc în faptul nopții acolo, unde 'n ger
 Nicopolis sticlește sub haina lui de fer.

Și 'ntreg văzduhul ferbe de răcnet și-agonie,
 Ei plâng și gem și urlă și cad de slabi o mie,
 «Vai, dați-mi o bucată de pâine! Mai curând,
 «Nu mă lăsați de schilav să pier aici flămând!»

Căzuți pe jos, sărmanii, cer pâine, cer mâncare,
 Și nu-i! Nu poți s'o cumperi, că nu-i! Și tot mai tare
 Se 'ntinde cruntul răcnet mai greu și mai mișel,
 Amar tăind în inimi ca paloșul de-oțel.

Cei zece mii de oameni rămân peirii pradă
 Cu piepturile goale lipite de zăpadă,
 Ei zac în vânt; chiar Rușii de frig și foame mor;
 Nu-i pâine! Numai ghiață și noapte 'n jurul lor!

Nu-i pâine! Și dincolo de Dunăre stă țara,
 Doritei liniști, caldă ca însăși primă-vara,
 Dar râul o desparte de cei cari-o doresc
 Prin stânci de sloiuri 'nalte, ce mai înalte cresc.

Nu-i pâine! Bieții oameni! Pe galbena lor față
 Sudoarea prinde brumă și lacrămile 'nghiață,
 Și sângele din rană se 'ngheață tot de ger.
 Și plin de nori e cerul, ah! nu mai este cer!

În urmă faptul zilei dă zori, și 'n zi sosește
 Dorita pâine; grabnic la toți ea se 'mpărțește
 Prin șiruri, înghetată și toată fer și sloiu,
 Atâta era partea martirilor eroi!

Regele a zis că nici un câmp de bătaie nu a fost atât de teribil ca acest drum groasnic. Mai întâi el voise să facă drumul în sanie, dar sania trecea atât de des peste cadavre, în cât el preferi să încalece, de și era grozav de frig și calul sforăind în fiecare clipită se ferea într'o parte; dar călărețul pierdea astfel cel puțin simțimântul că trece peste morți și muribunzi.

Zece mii de oameni ajunseră vii la Nicopole și fură adăpostiți în șanțurile fortăreței. Aci zăceau ei și strigau după pâine, dar pâine nu mai era și nu se putea găsi! Erau zece mii de prizonieri Turci păziți numai de 500 de Români. Casa, în care Regele a petrecut noaptea, a fost înconjurată cu străji, pentru că tuturora li se părea că-i în primejdie. Dar bieții prizonieri nu mai erau primejdioși, ei erau morți de foame și de frig; după ce până aici suferiseră toate în tăcere, după ce făcuseră chiar și acest îngrozitor drum fără să cârtească sau să se plângă, ei se jeluiau acum cu glas tare; dar acum să nu găsești nici măcar o bucată de pâine, aceasta frângea toată puterea, toată răbdarea lor.

Și acum mi se frânge inima, când gândesc la acea noapte cu 22 grade de frig! Regele ne-a arătat pe ce potecă amețitoare a călărit: o potecă înghețată și atât de îngustă, în cât moartea ar fi fost sigură, dacă ar fi alunecat calul! În dimineața următoare el s'a imbarcat pe un mic vaporeș, care trebuia să-l aducă printre sloiuri la țărmlu patriei. Un ceas întreg a ținut înfiorătoare trecere! Vaporul era ridicat mereu de sloiuri și Regele sta gata să sară în fiecare clipă pe vre-unul din ele, dacă vaporeșul ar fi fost strivit între sloiuri, sau dacă s'ar fi răsturnat. Pe celălalt mal stăteau oamenii strânși grămadă și se uitau la fioroasa trecere, fără să poată da o mână de ajutor. Iar când ieși în sfârșit la țărmlu, mulți ochi se umplură de lacrimi și bucuria era amețitoare! Acelaș vaporeș duse apoi întâiele pâini la Nicopole. Gândiți-vă, ce ar fi fost, dacă Osman-Pașa ar fi avut răbdare când nu era cu puțință să treci nici pâine dincolo, când viforele ar fi acoperit tot ce trăia încă! Chiar și în vremuri de războiu omul este adeseori atât de bine scutit, încât trebuie să se mire; el se apropie de marginea celei mai desăvârșite peiri și Dumnezeu întinde atunci mâna și strigă un «oprește-te» pe care toți îl aud. Pentru Rege aceasta a fost o resplată a cumpătului, care dis-

tinge toată domnia sa. El a cerut destul de la poporul său, și-a câștigat libertatea, independența... Pentru alte războaie, care să fie apoi zugrăvite grandios în istorie, poporul acesta nu trebuia să mai fie jertfit. Când îți aduci aminte de trecerea peste Șipka, te scutură și acum fiori. Ofițerii trăgeau cu eșarpele tunurile, ai căror cai zăceau prin prăpăstii! Pe-atunci se vorbea de 300.000 de oameni, pe cari i-ar fi înghițit războiul bulgar. Când îți aduci aminte de aceste evenimente, nu te poți gândi de cât cu groază, câți oameni și câți cai sunt aruncați în acest moment în primejdia din Mandciuria! Ceea ce ne împărtășesc sgârcitele comunicări, ce primim, trebuie să rămână cu mult în urma realității. Noi am văzut cum este războiul în adevăr... și cum este când se povestește; ast-fel putem măsura ce n'am putut vedea. Inima ți se frânge în piept, când te gândești la aceste dureri, la îngheț, la foamete, la mizerabilul stârșit înainte de a putea fi erou! Și bieteile animale, care se fac eroi și martiri fără să vrea! Regele îmi spunea adeseori, că cel mai trist lucru pe un câmp de bătăie sunt caii cari schioapătă târându-și mațele după ei sau cărorora li s'au împușcat picioarele, fără ca cine-va să găsească timp, să-i ucidă cu un glonte de milă. Oamenii strigă, se vaetă, gem și capătă uneori ajutor, dar nu tot-deauna. Dar bieteile animale care suferă zile întregi, în tăcere!!

Dacă Regele n'ar fi cedat Rușilor și dacă podul s'ar fi făcut unde voia el, forturile și sloiurile nu l'ar fi nimicit, fiind-că ar fi fost la un loc mai adăpostit. Dar Rușii n'aveau nici o idee limpede despre Dunăre; și par-că aud încă pe generalii, cari au stat mai întâi la masa noastră, cum ziceau: «Nouă ne este aproape rușine de războiul acesta, fiind-că o să fie ca o plimbare la Constantinopol». La întâiul consiliu de războiu, la care a luat parte, în Ploești, Regele a fost de părere, că Plevna e punctul central al întregului războiu; generalii ruși au început să zâmbească! Nu l-au crezut; iar mai târziu el a văzut cu ochii săi cum au părăsit Rușii Plevna ocupată și cum a fost imediat ocupată iarăși de Turci. Regele era desnădăjduit, de oare-ce înțelese numai de cât cum trebuia să urmeze. Turcii sânt soldați excelenți, și dacă Rușii îi depreciau, pricina era fără îndoială orbirea ce-ajunge pe oameni, cărorora li se rezervă experiențele amare.

Rușii și închisuseră, că vor intra în România ca într'o țară

cucerită. Când colo, la porțile ei găsiră stând de strajă un principe, peste care nu ar fi putut trece nici armata lor întreagă, de oare-ce el apăra cu demnitate liniștită și cu o prietenoasă serioșitate dreptul său și întregimea țării sale. Cine-ar putea să uite zilele, în care armata rusească venca de la Nord, iar cea turcească stătea la Dunăre, când se schimbară întâiele gloanțe și noi ne-am declarat independenți! Stam cu toții în sala tronului; bărbaților celor mai bătrâni le curgeau lacrimile pe barba albă și nimeni nu se îmbrăcase în haine de sărbătoare; toți veniseră în jachetă, delă lucru, din Cameră, pe jos, în corpore, și într'o astfel de zi ne proclamaram independenți. Ne văzurăm visul cu ochii astfel, pe când asupra-ne se ridicau nourii amenințatori, cum n'au mai atârnat, poate nici-odată, asupra vre-unei țări. Aci se aflau toți bărbații cari suferiseră odată exil și închisoare pentru țara lor și toți plângeau de bucurie, iar în acest timp și prietenii și dușmanii ne amenințau serios și nu se știa dacă nu vom fi în curând șterși de pe fața pământului. Pe atunci Turcii ar fi putut să intre cu ușurință în Capitală și mulți erau de părere că trebuie să părăsim orașul. Un singur ofițer a îndrăsnit să-mi pue mie întrebarea nechibzuită, dacă ași părăsi Bucureștii, și eu i-am răspuns: «Rușinea aceasta n'am să v'o fac!» Tot singură am rămas în București, când era aproape să izbucnească războiul între noi și Ruși și Bucureștii era înconjurat întreg de aceștia, iar Regele era dus la armata sa, care tocmai se întorcea de pe câmpiile de luptă din Bulgaria. Atunci n'a lipsit de cât ultima scânteie! Pentru că poporul nu putea să înțeleagă, cum el dă ajutor și învinge, și apoi i se ia țara. Inșă congresul delă Berlin a hotărât altfel și nu mai aveam ce să facem. Pe mulți domni de aceștia i-am făcut să roșească, când pronunțam numai vorbele: «Congresul de la Berlin»!

Multă vreme a ținut mânia, dar în cele din urmă tot i-am iertat. De curând mi-a spus cine-va, că într'un sat a găsit pe țărance plângând și când le-a întrebat de ce plâng, ele au răspuns: «Dar le merge rău Rușilor și trebuie să-i ajutăm iarăși!»! Țărancele credeau că trebuie să le dăm ajutor tot-deauna! Noi le trimitem cât putem, în amintirea vechei tovrășii de arme, pe care sfârșitul nedrept al războiului nu poate să o șteargă. Așa ceva nu se poate uita și Crucea roșie rămâne Cruce roșie; ea este, slavă Domnului,

liberă de ori-ce simțământ personal, de ori-ce politică, ea este curat umană și nu întrebă, dacă ai lucrat așa sau alt-fel. Pentru Crucea roșie nu există decât oameni cari suferă, pentru ea nu există dușmani! Oh! cât de mult dovedește acest războiu că n'ar trebui să mai fie războaie! Nădejdea că îngrozitoarele mijloace de războiu vor pune capăt luptelor, se va realiza poate după experiențele din urmă! Ar fi o mare fericire, și atunci n'ar fi fost plătită scump!

Amintirile din războiu ne-au covârșit cu totul în această călătorie; prin minte îmi treceau întâmplările una după alta. Mă gândeam cum, fiind singură în București, am primit pe împăratul cu tot statul major, pe când mai toată casa noastră era dincolo de Dunăre în quartierul general. Mă gândeam și la plecarea împăratului, cum stătea el în ușa vagonului, cum luneca trenul fără sgomot, din gară; împăratul ținea încă în mână buchetul meu de camelii albe, era foarte serios și trist, pe când muzica noastră cânta imnul rusesc, cel mai sărbătoresc și mai frumos din toate imnurile. Eu aveam simțământul că acest bărbat se duce cu o presimțire limpede spre soarta sa tristă și că noi doi nu ne vom mai întâlni pe acest pământ. Eu îmi dasem silința să-l înseninez puțin, pusesem să se reprezinte în salonul meu o mică comedie care a fost jucată dragălaș. Moritz Rosenthal, copilul genial de 11 ani, cântă câte-va bucăți; ast-fel seara păru voioasă și intimă, iar celor ce veniseră dela Plevna li se păru chiar lucsoasă și splendidă. Eu nu mă gândeam decât ce să fac să-mi reușească toate cât mai bine, cu toate că stăpânul casei lipsea și tot serviciul se redusese la un minim, și, afară de aceasta, nu locuisem în palatul din oraș de vre-o șase luni. Dar ce nu merge, când trebuie să meargă!

Astfel plutirăm înainte, aproape fără de presiune, trecând pe lângă satele frumoase care și-au dat toată osteneala ca să ne întâmpine sărbătorește. Ici și colo ploua pe unde treceam, nu mult, dar totuși destul ca să încolțească puțină nădejde după ce seceta fusese așa de lungă! Două fenomene naturale splendide am avut și în acest drum unic în felul său. O trombă pe care o vedeam înaintând în fața noastră și un apus măreț, când soarele ni se păru un stâlp de foc înfipt în Dunăre. Nici odată nu am văzut o privescătoare ca aceasta. De-asupra globul roșu care se scufunda în apă, dedesupt în apă stâlpul de foc ca un portic de tem-

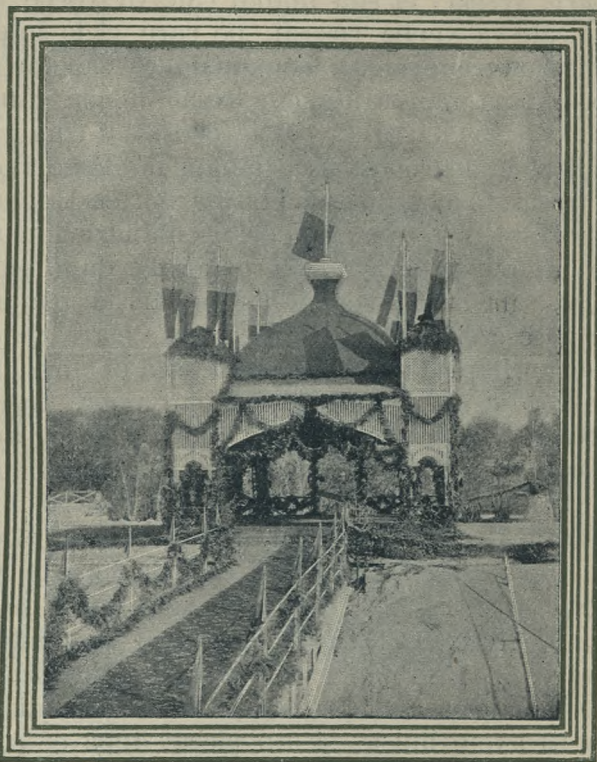
plu, ca o făgăduință misterioasă, ca o lampă veșnică, spre care se ridică un râu de pară. Este aproape cu neputință să descriu fenomenul tocmai așa cum ni se înfățișă. Apusurile soarelui pe Dunăre 'mi aduc aminte de tablourile lui Hildebrand din călătoria împrejurul lumii; în tablourile lui din Egipt și China se găsesc ast-fel de apusuri, în colori tot așa de arzătoare, tot așa de saturate și de focoase ca și la noi.

La Giurgiu ne aștepta altă primire măreață: toate autoritățile; peste tot cele mai frumoase pavilioane, fie-care altfel; părea că arhitectii au voit să se întrecă unul pe altul; în pavilioane toate doamnele veniseră cu flori și iarăși încetul cu încetul tot vaporul se împodobi cu atâtea flori, încât aproape se perdea

sub ele. Pe vaporul nostru fâlfâia numai pavilionul regal, iar celelalte două, cari ne însoțeau, aveau pavilionul cel mare și răspundeau, când alte vapoare salutau.

Tunurile își răspundeau de pe țărmul românesc și de pe cel bulgăresc. La masă am avut peste cinci-zeci de persoane, în cabina cea mare; după aceea am asistat de pe vapor la retragerea cu facile și cu muzică și la rugăciunea oastei. Splendid, minunat! Pe apă toate sunt frumoase.

Aci încetează splendoarea frumoaselor costume, aci a pătruns streinimea, cu nesuferitele fuste de stambă cari, mie mai ales, îmi

supără ochii. Dela București veniseră mai mulți miniștri și astfel Regele trebui să lucreze iarăși câte-va ceasuri. La masă chemasem pe generalul, prefectul și primarul Rușciucului; ei veniră într'un vaporaș. Generalul ședea lângă mine și convorbirea noastră era foarte veselă: el știa numai câte-va vorbe românești, Prințul și eu câte-va vorbe rusești, pe care el le înțelegea; și așa ne-am petrecut vremea. Am făcut mai ales filologie comparată, care este tot-deauna interesantă, dar foarte dificilă, când nu vorbim toți măcar o aceeași limbă. Pe cât se deosibesc Ungurii și Bulgarii unii de alții, pe atât se deosibesc Românii de Bulgari; ei nu au aproape nici o trăsătură comună, nici cu Sârbii, cu Ungurii tot atât de puțin; comune le sunt numai unele asemănări climaterice, altele, relative la natura solului și setea generală după ploaie. Mai degrabă se găsesc în Rusia sudică asemănări cu cântecele noastre, dar nu se găsesc și asemănări de limbă, afară de câte-va vorbe slave, cari au intrat în limba românească în cursul feluritelor ocupațiuni. Se găsesc în limba română și cuvinte turcești și grecești, dar aceasta nu însemnează că între popoare ar fi o înrudire sufletească mai apropiată. În țările străine unii suntem luați drept cei lalți; și nici azi nu se știe cu câte rase ai de a face în peninsula balcanică. Numai Balcanul încoronat și el de aceeași strălucire de zăpadă, salută Carpatul, însă de departe, pentru că Dunărea îi desparte și Dunărea este mare, uneori lată de mai mulți kilometri.

Eu cred că Europa este mai bine informată despre Chili, Peru și Argentina, de cât despre peninsula balcanică.

Noaptea am petrecut-o la un loc mic de tot, la Smârdan, ca să avem liniște, și am plecat după ce a răsărit soarele. Pentru a ajunge în Giurgiu, am făcut, ca și la Calafat, un cerc așa de mare, încât am trecut aproape de tot pe sub Vidin și Rușciuc și am putut mulțumi celor ce ne salutaseră de acolo cu salve de tunuri și cu gesturi. Uralele sguduitoare se întâlneau d'asupra râului, tremurau în aer, se prelungeau d'alungul țărmului, pretutindeni; căci pe țărm se înșiraseră toate satele de aproape și de departe cu arcuiri de triumf, cu steaguri și copii de școală, cari cântau cât puteau de tare. Une-ori m'am ridicat și de trei ori de la masă și m'am repezit să salut; corabia și micșora mersul și luneca atunci cât se putea mai încet pe lângă satele ce strigau ura. Une-ori ne apropiam de țărm sau, schimbând programa, debar-

cam; adese-ori însă nu ne era cu putință să debarcăm, fiind-că talvegul era departe; atunci salutăm numai cu șervetele, pentru ca să fim cel puțin văzuți și să se simtă recunoștința noastră. Carol era foarte mulțumit îndată ce se arătau soldați. Lisaveta, care rămâne rece la manifestări sgomotoase și onoruri, era ocupată numai cu florile și voia să scape pe cele strivite sau veștede, punându-le în apă. Cu cât erau mai mulți oameni de față, cu atât mai liniștită, mai tăcută și mai gânditoare era ea, care-și arăta numai nobilul profil în toată grandoarea sa inconștientă și seriozitatea sa timpurie. Era foarte interesant să observi pe copii: pe micul, ambițiosul băiat, care voia să știe tot și care se bucura grozav când eu făceam câte-o greșală și el știa mai bine decât mine; și pe fetița tăcută, în toată frumusețea ei inconștientă. Ea mă ruga să-i spun povești, pe când de pe vapoare și de pe țârm se striga «ura», pe când gândul meu numai la povești nu era, ci mereu schimbam batista dintr'o mână într'alta, ca să pot suporta nesfârșitele saluturi. Pe cât puteam, căutam să-mi arăt și din depărtare bucuria mea, pentru ca sârmanii să nu-și fi pierdut în zadar o zi de muncă, ci să ducă cu ei amintirea unei salutări călduroase și simțământul că ne-au pricinuit o bucurie mare, sinceră. Une-ori mă așezam pentru câte-va momente, ca să-mi odihnesc picioarele, dar de-odată se auzeau iarăși urale, se cânta iarăși imnul și săream în picioare, cu batista în mână. În Turtucaia, în Oltenița, în Călărași, unde armata și poporul se așezase pe o distanță de cinci-spre-zece kilometri, s'au ținut multe cuvântări; unele le-au rostit institutoarele, pe cari le invidiam une-ori pentru retorica

lor. O doamnă a recitat englezește o poezie de Lord Byron, ca să-i facă bucurie Prințesei. Ne-a făcut o impresie minunată să auzim de-odată, în mijlocul acestui tumult, admirabilele cuvinte, în care marele poet spune, că nicăeri pe pământ nu e noroc și pace, că pacea și norocul se găsesc abia dincolo, în lumina vieții de apoi. Vorbele semănau cu un cântec ce se cântă foarte mult la Rin: «Unde găsește sufletul, patria și pacea sa... Nu, nu, ea nu-i aici. Patria sufletului este dincolo de viață, în lumină!».

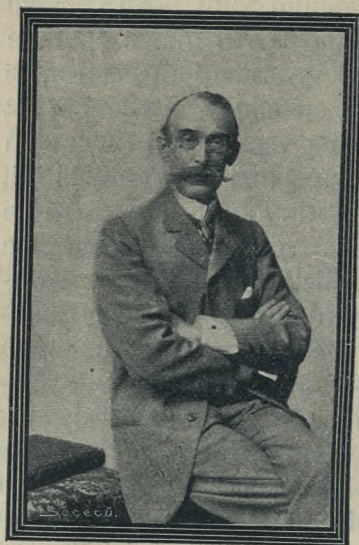
Cei cari nu pricepeau pe Byron, erau, firește, nerăbdători și voiau să plece, dar eu stăteam nemișcată, ca o stâncă, și ascultam, pentru că era prea splendidă impresia acestor sublime cuvinte rostite în mijlocul tumultului din toate părțile. Recitatoarea era sfioasă, fricoasă; ea nici nu recita, și aceasta mi-a plăcut cu deosebire, pentru că declamația o urăsc din tot sufletul. Cuvintele unui poet eu vreau să le ascult zicându-se cât se poate mai simplu, făcând abstracție de recitator. Doar nu faci sgomot nici când scrii, ci scrii liniștit de tot și-ți ascuți scrierea cu sufletul; de aceea declamațiunea este tot-deauna o notă falsă; poeziile, cari îți-s dragi, mai bucuos le-ai asculta șoptite, fără nici o deosebită expresie, de cât vre una, care nici prin gând nu i-a trecut poetului.

Frumusețea ideilor produce singură efect. Pe Bach poți să-l cânti mediocru, pe Beethoven poți să-l indici numai, și muzica lor tot cerească va fi. Dar a cânta cu virtuositate ceea ce a fost gândit simplu, este mult mai neplăcut. Eu am primit un dar deosebit de la bunul Dumnezeu, care se pare că a voit să mă înzestreze pentru viitoarea mea carieră: înainte de a se opri unde-va trenul sau vaporul, eu văd expresia fețelor, văd mai întâi pe cei ce sufer și înainte de a se spune vre-o vorbă, eu știu cine are vre-o rugare, cine va da o petiție, cine e chinuit de griji. Da, chiar trecând numai pe unde nu ne-am oprit, am cetit pe fețe și în expresia lor decepția sau spaima, speranța sau des-nădejdea, la care tot-deauna este greu să te uiți! Tot așa ghicisem și înainte de oprirea corăbiei că doamna avea ceva de spus, de oare-ce pieptul ei se ridica de bătăile puternice ale inimei. Și într'adevăr urmă splendida poezie a lui Lord Byron! Ea venea pe pământul nostru mic ca un glas din altă lume, și în tumultul nostru, ca un semn spre cer, ca o implorare și o trezire, ca o pace adâncă, care se lăța peste tot ce mai înainte era în neliniște.

Acum ne apropiam de Ostrov, întâiul oraş al Dobrogei, pe cel-alt ţărm al Dunărei. Acolo ne aştepta cea mai minunată primire, ce se poate închipui. În partea locului sunt ţărani foarte bogaţi şi mândri în căruţele lor. Se adunaseră o mie o sută de care, şi tot atâţi călăreţi fără şea; ţărani îmbrăcaţi în costumele cele mai variate umpleau carele văpsite cu verde, cu flori în tot felul de colori, ca tronurile din vremurile vechi. Noi mergeam printre rânduri de oameni în tot felul de porturi: Români, Turci, Bulgari, Tătari, Țigani; copiii cântau toţi româneşte, de şi se vedea că mulţi erau Bulgari sau Turci. Căii fugind, carele cele multe, nesfârşit de multe, ofereau o privelişte încântătoare, profilându-se pe Dunăre şi sub cerul ce se înoura şi din care picurara întâii stropi de ploaie. Par'că ți venea să chemi nuorii, să se apropie, să aducă noroc şi belşug pe pământ! Neuitat de frumos fu acel ceas! Călăreții par'că sburau ca gândul, așa fugeau; iar din care ne salutau femeile, ne priveau și arătau copiilor lor pe copii noștri. Atunci se deșteptă și interesul Elisabetei, căii o încântau. De ce n'am putut prinde minunatul tablou! Din toate părțile s'au făcut încercări să se scoată fotografii; dar aici lipseau colorile și tocmai ele erau deosebit de frumoase, anume: carele verzi, oamenii roșii, având ca fond cerul negru, Dunărea lucitoare, praful ridicat de vânt. Colo se ivea un fes, un turban alb, colo o maramă fâlfâind, un șorț roșu, apoi iarăși vre un verde splendid sau o broboadă galbenă, care părea o bucățică din soare ivită în mijlocul acelei mulțimi. Era splendid! Păcat că nu puteam zăbovi, să ne bucurăm și mai mult de această priveliște. Vremea devenea din ce în ce mai amenințătoare; ne era dat să avem bucuria de a vedea și o furtună pe fluviu. Dunărea se făcuse verde, valurile ei se încununară cu spume, vaporul începu să se clatine, ca pe mare. Din cerul negru căzu cu ropot o ploaie bună. Acum eram la Cernavoda.

Eu mai fusesem înainte vreme acolo; era la inaugurarea podului, pentru mine ziua cea mai măreață din toată domnia Regelui. Când i se oferi coroana României, el nu cunoștea țara; și refuzase alte coroane din țări, unde n'a crezut că ar fi avut un bun viitor. Acum însă desfășură o hartă, luă un creion și trase o linie dreaptă de la Londra la Bombay și văzu că trece prin România: atunci primi coroana.

Când m'am măritat, acum 35 de ani, găsii pe masa sa întâiele planuri ale podului de pe Dunăre; dar a trebuit să aştepte

30 de ani până să i se întrupeze planul, până să-l poată clădi inginerii noştri. Când Regele a venit în România, nu aveam încă ingineri; construcţia căilor ferate fu încredinţată străinilor; din cauza aceasta el a suferit nespus de mult şi a avut supărări mai mari, decât s'ar putea istorisi aci. Acum podul era gata; clădirea cea solidă poate să înfrunte toate puterile naturii: sloiuri de gheaţă, orcane şi chiar cutremurele, care sunt şi mai de temut. Totuşi podul este aşezat pe stâlpi atât de subţiri, încât din depărtare se par ca nişte creioane, iar partea metalică suspendată pare o reţea de păianjen. Este vopsit alb ca

zăpada, pentru a opri razele soarelui. Când îl isprăviră, Regele trebui să bată nitul cel din urmă. D-nii Duca şi Saligny întrebuiţară pentru aceasta o maşină idraulică, pentru ca presiunea de 50 de mii de kilograme să se poată exercita printr'o lovitură uşoară. Nitul de argint roşit în foc fu bătut de Regele dintr'o dată, cu o smăcitură uşoară. Eu aveam simţimântul că acum Regele îşi desăvârşeşte opera, de oare-ce îşi împlinise programul. Prin podul de la Cernavoda s'a stabilit cea mai apropiată legătură între Londra şi Bombay. De acest pod, aşteptat de treizeci de ani, atârna totul. Atunci trecură peste pod 16 locomotive una după alta; era o îndrăsneală, căci ar fi fost groasnic, dacă se întâmpla ceva! Dar totul merse bine; sirenele flotei din vale şuerau, tunurile bubuiau, pavilioanele salutară, enorma mulţime de oameni striga de bucurie; dar momentul cel mai solemn fusese ultimul piron; el trecuse tăcut şi aproape nebăgat în seamă, ca toate momentele cele prea mari. Eu îi spuneam tot-deauna Regelui: «Incel, mergi şi mai încet, căci acest moment nu se mai întoarce nici-odată!» Şi acum stă mândru podul profilându'şi pe cerul verde-negru, furtunos, ţesătura de păianjen ca un filigran,

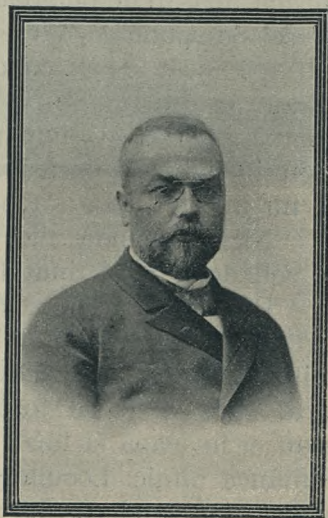
ușoară ca pana, transparentă, așezată pe niște creioane! Ar fi trebuit să fi văzut cele 16 locomotive, pentru a pricepe ce uriaș este acest pod; când s'a clădit, era al doilea pod mare din Europa. Un viaduct de acces lung duce la pod, care e precedat de mai multe alte viaduce, cari și ele sunt foarte lungi între terasamentele cele înalte. Pe aici s'au cuibărit păsări splendide, pelicani, stârci, ciovlice, rațe sălbatice, pescăruși și altele. Din păcate, omul s'a purtat și p'aci fără milă; unde odinioară trăiau păsările în liniște și nesupărate, s'au lăsat morți pe țarm mii de stârci, ca să li se smulgă câteva pene.

Am nădejde că acum vom fi mai severi; cei ce au arendat vânatul și l-au prăpădit așa de rău, erau streini.

În Cernavodă găsirăm în mai multe trenuri pe cei veniți din Constanța. Erau sute de copii aduși într'un tren expres; ei intonau imnul. Ploaia nu turbura pe nimeni, nici chiar pe prefectul, care 'și dase atâta osteneală să ne facă o primire cât se poate mai frumoasă. Sâmbătă, în 14 Mai, plecarăm la opt dimineața din Cernavodă, pe ploaie și furtună; podul, prins ca într'un vâl, se desfăcea încă gingaș din întuneric, fantastic și solemn; și eu mă bucuram că autorul lui era cu noi și-i surâdea, privind opera bine reușită.

Plutirăm înainte prin fața multor sate, ai căror locuitori, mai cu seamă pescari, se apropiau de noi cu bărcile, ce jucau pe valuri ca niște coji de nuci.

Eu simt pe Dunăre cu totul altfel, decât cei mai mulți oameni cari călătoresc pe-aci. Acolo unde ei o găsesc splendidă și romantică, eu nu am fost impresionată în vr'un chip deosebit, de oarece Rinul cu cetățuile și ruinele sale mi se pare mult mai frumos: chiar Lahn și Mosel sunt mult mai frumoase de cât râurile, cari se aruncă acolo în Dunăre și pe cari nu este viață. Pădurile sunt, ce-i drept, frumoase, crângurile de liliac îmbălsămează aerul, privighetoarele cântă, dar totuși Rinul cu legendele sale, este mult mai atrăgător.

Aci n'avem decât rămășițe dela Traian și din războaiele turcești, pe când la Rin s'au oprit și au pustiit atâtea migrațiuni: Romanii, Francii, Goții, Suezii, Francezii. In Andernach și-a avut curtea sa Impăratul Frederic II, in turnul cel bombardat de Suezi a trăit Impăratul Barbarossa, castelele au fost arse de Francezi; aceiași insulă, pe care Cesar a trecut Rinul la Neuwied, mijloci și trecerea lui Hoche, care căzu pe când bombarda castelul nostru. Pe Lahn și Wiedbach, pe Mosel, câte cetăți, câtă istorie! Ce de evenimente oriunde, din vremurile preistorice până în zilele noastre!

La Dunăre nimic din toate acestea, munți, munți și iar munți și pădure; natura însă ni se destăinuște aci într'o liniște neturburată. Poate că această natură le place unora mai mult decât Rinul cel veșnic în mișcare; mie mi se părea melancolic, pe când nemărginitul șes ce se desfăcea acum sub privirea noastră și apele nemărginite, cari se arătau pretutindenii, pe unde străbătea ochiul și cari sporeau râul, îmi făcură o impresie mult mai puternică. De-alungul malurilor cresc păduri de anin și de sălcii, une-ori ca un parc englezesc pe Tamisa, dar fără castelele din fundul lor; eram însoțiți numai de stârci și vulturi de baltă; copacii apăsați de puterea apelor ce-i isbeau, se prăvăleau ici-colo în ele. Se spune că adese-ori toate întinderile acestea de loc zac sub apă, încât le poți colinda în caice la bătaie de dropii. Vânătorii mi-au povestit adese-ori că vânătoarea aceasta face o impresie minunată și că la întoarcere nu mai găsesc nici urmă de apă, pretutindenii este iarăși pământ și parc, livede și pădure, așa că nu înțelegi unde s'a putut scurge atâta amar de apă.

Nici o legendă, nici un romantism, istoria locului este tot atât de selbatecă ca și ținutul, ca și apele ce se frământă cu sgomot.

Pe aici au trecut hoarde, Romanii și Dacii au umplut valurile cu trupurile lor și le-au roșit cu sângele lor; aci s'au în-cuibat Turcii și au căutat în nenumărate războaie să cucerească țara, care se libera tot atât de des de puterea lor. Atunci trăgeau ei în țepă și tăiau capete, prădau și ardeau, de nu mai rămânea nimic. Locuitorii își păstrau toată averea lor mai ales în lăzi, iar când răsuna strigătul de spaimă: «Vin Turcii!» — bieții oameni treceau repede peste hotarul țării. Ei fugeau la Brașov și pe aiurea, pe unde nemereau, până când lucrurile se

mai linișteau, până puteau să-și caute iarăși de moșile pustiite. Cete de lăcuste trec Dunărea pe propriile lor cadavre, ce alcătuiesc o punte; și dacă oamenii nu le ard cu petrol sau dacă nu dau cu tunurile în roiurile lor, ele pustiesc toată țara.

De ce nu poate povesti Dunărea! Mult am mai întrebat-o, dar ea se făcu verde de mânie, ca și Rinul, când este foarte mâniaș. Ea nu m'a îngăduit să-i scrutez adâncimile, în fundul ei n'am

văzut castele și biserici scufundate, ca Heine; ea n'a vrut să-mi arate decât un stâlp de foc, iar după aceea se umflă și se înfuriă supt biciul vântului de mare care bătea statornic, alungându-mi din oase veșnicele friguri de baltă și deșteptându-mi un sentiment de plăcere, cum nu l-am mai simțit niciodată în România. Eu am lăsat vântul să mă bată și soarele să mă arză, și mă bucuram când vaporul juca pe valuri.

Turcoaicele dela Hârșova îmi trimiseseră vorbă, că ar fi fericite, să mă viziteze, dar nu de față cu alți oameni, fiindcă aceasta nu li se îngăduie; de aș voi însă, să le primesc pe vapor, în cabina mea particulară, au făgăduit, că pentru mine și-ar des-

veli fața, dar să nu fie atunci nici un bărbat pe aproape. Firește m'am bucurat foarte mult să văd întâia oară și de aproape turcoaiice, pentru că la Constantinopol n'am fost nici-odată, deși drumul până acolo este numai de 12 ore. Am poruncit să li se pregătească cafea și bomboane. Pe când aveam primire în oraș, doamnele învăluite în negru, cu vălurile de pe obraz dese și negre, în cât nu puteai să vezi nici o trăsătură a feței, au fost primite de doamnele mele de onoare; ele le-au dus în salonul vaporului și le-au întreținut, fiind ajutate de camerierile mele.

Când am intrat eu în salon, au lepădat vălul și stăteau înaintea mea în hainele cele mai frumoase; multe dintre ele erau foarte tinere și foarte frumoase.

Erau îmbrăcate în catifea roșie cusută cu mult aur și în mătase de o culoare verde și albastră să te minunezi; erau cu giuvaeruri bogate, mai ales cu salbe de aur, de bani frumoși și poate foarte vechi. Coadele lor văpsite cu *henna* atârnavă pe spate și erau legate la cap cu tulpane fine, de care atârnavă cusături drăgălașe și firfirici. Una știa românește, ea făcea pe tălmăcitoarea și așa am putut vorbi mult timp. Ele și-au exprimat tot felul de dorinți. Una care era numai de 17 ani și era măritată de trei luni, nici nu îndrăznea să ridice ochii la mine. Apoi ingenunchiară toate și se rugară pentru mine: allah, il allah! se auzea mai des; impresiunea era festivă, serioasă, demnă. Apoi se auziră trâmbițele, cari vesteau sosirea Regelui. El cercetase în acest timp o școală, o biserică și o moschee, de oarece pe malul acesta sunt moschee, pe când pe pământ românesc n'au fost permise nici-odată, din care cauză nici femeile turcești n'au putut să vie nici-odată în România.

Cu toate acestea odată a venit în țară soția ambasadorului Suleiman-Bey, care zăcea de moarte la noi; ea l-a îngrijit, l-a luat cu ea și când a murit, a murit și ea după el, și a lăsat o fată orfană. Istoria această se poate ceti în drăgălașa carte a doamnei de Hobe, care fiind Kerimee Hanoum și-a însemnat amintirile din harem și ne-a dat un tablou mișcător despre amorul și iubirea dintre soții turci.

Curios a fost cum s'au îmbrăcat Turcoaiicele: Ele-și legară mai întâiu, ridicându-le, cu panglici de mătase, frumoasele haine, apoi îmbrăcară pe de-asupra o fustă neagră, și apoi un văl mare,

negru, de mătase, care-i prins de talie și apoi micul, desul, negrul vâl de pe față. Se pare că negrul este moda cea mai nouă și că numai poporul mai poartă vâluri pestrițe. Toate doamnele umblă pe stradă în negru, numai cele cu totul moderne, când sunt în trăsură dau vâlul cel mic peste cap, cu condiție să nu salute pe bărbați și nici un domn să nu le cunoască. Elisaveta m'a întrebat

de ce poartă turcoaicele vâluri și de ce n'au voie să se arate decât numai tatălui, fiului și bărbatului lor? I-am spus că așa este legea lor.

Lângă Turci și Bulgari se află pescarii ruși de trei ori mai mari decât ei, spătoși și țepeni, cu bărbile mari și blonde, cu ochii credincioși, albaștri. Ei poartă cămăși roșii încheiate la o parte, îmbrăcăminte de piele și cizme înalte, în care înfundă pantalonii. Dânșii s'au bucurat mult, când le-am spus câteva vorbe rusești.

Trecurăm înainte pe lângă mai multe sate, fiind primiți și salutați totdeauna cu același entuziasm, uneori atât de departe, încât abia ne puteam vedea; dar aceasta nu împiedica manifes-

tările de bucurie, de oarece uralele și cântecele străbăteau prin furtună până la noi. Pe domeniul regal Mănăstirea, țaranii tăia-seră copacii, o pădure întreagă de sălcii, ca să poată ajunge la mal și ne priveau de departe!

Acum ne apropiam de Brăila. De-odată sosiră corăbiile una după alta, pavoazate, să ne întâmpine; am numărat treizeci și trei. Debarcăm în Brăila cu o flotă întreagă.

O mulțime enormă de oameni ne-a salutat cu strigăte și pușcături, cu cântece și chiote. Aici Românii voiseră să-i dovedească Regelui întreaga lor mulțumire pentru grija lui neconținută; când cu inundația cea mare el trimisese din casa sa particulară o sută

de mii de franci și a poruncit să se zidească un terasament de un milion. Terasamentul apără pe viitor orașul de inundație. Era o bucurie ce nu se poate descrie și care se poate numai simți, pentru că se simte când bucuria este adevărată sau comandată, artificială. Cine nu iubește cu adevărat pe Domnitorul său, acela nu așteaptă ceasuri întregi în vânt și ploaie, în căldură arzătoare și în praf. Și eu ziceam totdeauna: «Este greu să răs-

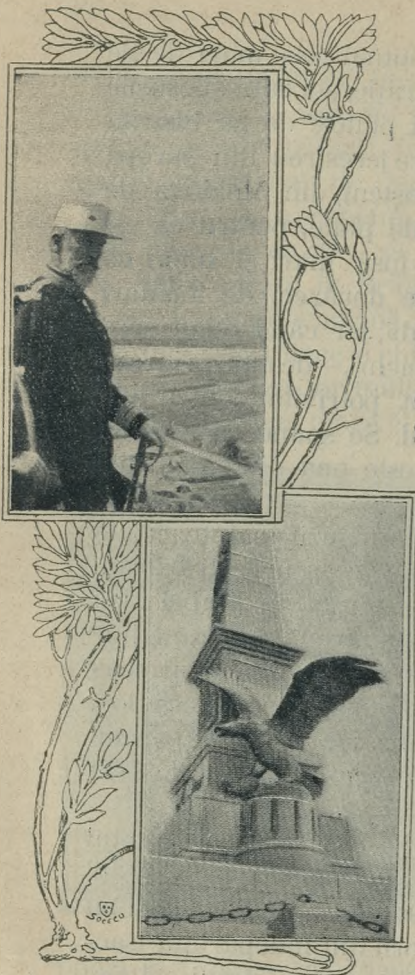
punzi la iubirea cea mare a multelor mii de oameni, numai cu o singură inimă! Simți că ea ar putea să se rupă de dorința de-a răspunde tuturor cu aceiași putere, și totuși, ești singur!»

Plecarăm mai departe. Galații ne întâmpină cu alte douăsprezece vapore, pe când celelalte ne întovărășeau încă. Priveliștea de pe fluviul celălalt era admirabilă, atâtea steaguri și stegulețe, atâtea fețe strălucitoare, atâta entuziasm! Eu am fost adeseaori mișcată adânc de dovezi discrete de iubire, care nu deșteptau atențiunea celorlalți și pe care eu le vedeam și le simțeam cu vioiciune! Eram înconjurată mai ales de copii; pe unde călcam, ei mă înconjurau și mi se uitau în ochi cu minunații, româneshii lor ochi de copii.

Portul de aci este mare; el cuprinde numai vase mari de ale tuturor națiunilor; aci sunt docurile de reparație, aci sunt silosurile de cereale ale țării întregi, aici acostează plutele de pe Bistrița și de pe Siret ducând lemne în cel mai mare ferestreu din Europa și trunchiuri din pădurea Regelui dela Broșteni, din Moldova de sus, până la Panama. Eu m'am bucurat de plute, pentru că ele îmi aduseră aminte de Rin. Ele nu sunt însă mari și lungi ca cele de pe Rin, care sunt mânate de câte douăzeci de lopătari ce strigă cârmind spre dreapta «Hesseland», iar când o iau spre stânga «Frankreich». «Hesseland» «Frankreich», — de câte ori n'am auzit eu aceste strigăte! Aici plutele sunt potrivite pentru ape înguste de munte și le conduc doi oameni. Se spune că drumul cu pluta pe Bistrița în jos, prin Toance, este una din călătoriile cele mai frumoase.

Sgomotul dela Galați a întrecut tot ce am auzit înainte; toate sirenele strigau, toate muzicele cântau, toate treascurile trăzneau, toate vaporele salutau, toate națiile strigau «ura», în limbele lor sau cel puțin cu pronunțarea lor. Era în adevăr ceva amețitor și totuș voiam să vedem tot, să nu scăpăm nimic în scurtul ceas ce aveam să petrecem aci. Regele n'a voit să înopteze în acest loc, pentru că atunci ar fi trebuit să dea un prânz, iar cabina vaporului nostru n'ar fi fost destul de încăpătoare pentru lumea de aci; și așa am plecat mai departe.

Am debarcat într'un loc mic de tot în Dobrogia; la dreptul vorbind era numai o stâncă cu resturile unei fortărețe turcești. O stâncă și câteva sălcii, încolo nimic. Dar locul era împodobit așa de frumos cu lampioane și toți locuitorii din îndepărtata Isaccea venise încoace drum de aproape 3 kilometri și copiii stăteau cântând pe românește imnul național, iar hogea sta lângă preoții noștri; era un minunat tablou în amurg. Aici ne-au primit mulți veterani, fiindcă acum toți veteranii și familiile lor capătă pământuri în Dobrogea și devin astfel proprietari deplin liberi. Peste tot, în toată Dobrogea ei se arătară cu decorațiile pe piepturi, cu fețele lor asprite de vremuri. Mulți dintre ei au familii numeroase. Mie 'mi părea foarte ciudat că toți oamenii aceștia sunt atât de bătrâni, de și războiul par'că a fost ieri. Dar cei 25 de ani numără ceva, probabil, și pentru mine ca și pentru ei; căci și părul meu s'a albit, dar războiul este încă aproape de

inima noastră. Foarte mișcată am fost auzind pe veterani numindu-mă: «Mama noastră bătrână».

Vaporul se legănă toată noaptea, dus și mișcat de valurile Dunărei. Prințesa și cu mine ne sculaserăm de dimineață; dânsa făcu multe fotografii. M'a fotografiat și pe mine cu hogeaa, cu veteranii, cu copiii, în mai multe locuri.

De-odată apăru un vapor dela Brăila, cu muzica pe punte, care ne însoți până la Sulina. Era frumos de tot cum se apropia, în revărsatul zorilor, ca în zbor, vaporul decorat cu steaguri; și se vedea bucuria oamenilor, că ne-au ajuns, cu toată furtuna și valurile mari, ce li se împotriveau.

Trecurăm pe la un monument ce s'a ridicat unui general rus căzut acolo în războiul Crimeei, și pe la o monăstire zidită pe locul unde împăratul Nicolae a scăpat de un glonte.

Apoi văzurăm brațul Dunărei, care se desparte aci și apucă spre Rusia. La 10 ore ajunserăm la Tulcea. E un oraș așezat splendid pe o înălțime, cu minaret, biserică rusească și cu monumentul ce sărbătorește unirea Dobrogei cu Ro-

mânia. Noi ne duserăm întâiu în biserica noastră, unde corul era surprinzător de frumos. Monumentul este opera unui sculptor român, mort de timpuriu; el este extraordinar de frumos: un obelisc, pe o parte un dorobanț și pe cealaltă un vultur imens, ce pare că stă de streajă la Dunăre.

Din nefericire, prefectul era rău bolnav și în locul său ne primi amabili să soție. Primirea de aci a fost foarte călduroasă, ca de oameni ce ne iubesc, iar ca originalitate nu lăsa nimic de dorit. A trebuit să ne ducem și la biserica Rușilor; a sectei Lipovenilor; ei n'au preoți, ci cântă toți împreună; vre-o 12 băr-

bați cântau din acciași carte mare; ei ne oferiră pâine și sare; drumul îl așternuseră cu ce au mai prețios, cu fân mirositor, așa că noi călcăm pe salvie și cimbru. Rusoaicele sunt toate îmbrăcate în stambe deschise, basmalele de pe cap sunt tot deschise; ele sunt mai înalte și mai spătoase decât Românele; sunt curate și plăcute. Turcoaicele aveau văluri albastre și violete și le țineau prinse cu mâna dinaintea nasului. Școalele cântau. În pavilion ne primiră doamne amabile și mulți domni, funcționari

locali de tot felul. Privirea dela monument asupra Dunărei este măreață.

Când am plecat, s'a urcat în vaporul nostru Sir Charles Hartley, un bătrân de vre-o optzeci de ani, care a făcut și refăcut canalul Sulina, l-a simplificat mereu, croind tot mai practic și mai scurt acest canal care permite vaselor de mare să urce pe Dunăre până la Galați. Canalul e de două ori și ceva mai lat decât cel de Suez; el nu era brațul cel mai mare al Dunărei, dar era cel mai potrivit pentru a stabili drumul cel mai scurt ce se putea găsi. Am o nespusă bucurie văzând iarăși pe acest prieten, care ca și veșnic tânărul Chidher, vine odată pe an pen-

tru a inspecta lucrările, a vedea ce se mai poate face. Intâia dată am fost acum cu el la opera sa cea mare, și această bucurie ne-o dorisem amândoi, de mult; de atunci sunt mai mult de 30 de ani! El ne istorisi, cum a naufragiat, după războiul Crimei, la Sulina; cum a călătorit mai departe într'un car fără arcuri, cu roțile în opt colțuri și cum a făcut atunci jurământ că toată viața lui nu va mai călca în această țară barbară. Și trei luni după aceea el fu chemat la Sulina, ca să întreprindă lucrarea canalului și rămase acolo 17 ani!

De atunci a fost chemat în toată lumea, la toate gurile râurilor, ca să-și dea părerea asupra îndreptării cursurilor de apă și construirii de porturi, dar tot opera sa cea mare este mai scumpă inimei sale. Șaptesprezece ani în singurătate, trăind în mijlocul apelor și mlaștinelor, pe mare și între trestii, cu păsări și pescari, — nu va fi fost totdeauna lesne! Dar acum treci pe aci cu cele mai mari vase ca în triumf, iar de-alungul țărmlui strălucesc în podoabele lor de ghirlande satele cele nouă, lungi de mai mulți kilometri, purtând nume frumoase: «Prințul Carol» și «Carmen Sylva!» Peste tot răsunau uralele și cântau școalele, dar mai presus de toate mă impresionă un pescar, ce sta singur cuc, și striga un *ura* așa de melancolic, cum este în Paris strigătul «oh vitrier», pe care l-am auzit mereu în copilăria mea!

La patru ceasuri am sosit în Sulina; ce primire! Intreaga comisie a Dunărei era pe țarm. Vasele ancorate aci, formând un port pe o distanță de trei kilometri, erau pavoazate; tunurile salutau, muzici pe țarm și de pe vapoare cântau, urale isbucneau din toate părțile, era aproape amețitor. Furtuna încetase de tot, Dunărea era lucie ca oglinda, numai valurile mării se mai rostogoleau, arătându-ne unde se unește fluviul cu marea. Pe țarm case mici, dar foarte multe, se zice că sunt peste 6 mii de locuitori, aici unde înainte nu era nici un suflet. Membrii comisiei dunărene stau mai mult în Galați și nu se adună în Sulina decât în timpul desbaterilor.

E o instituție în adevăr curioasă. O înțelegere pacinică a tuturilor popoarelor la acest fluviu, care este al multora și pe care se întâlnesc și se isbesc atât de multe interese comerciale. E un exemplu că și pe cale pacinică se pot regulă și rezolvă atâtea chestiuni, care altfel ne-ar duce la mari discordii.

După ce vizitarăm biserica și am ascultat un Te-deum, D-nii din Comisiune ne învitară să asistăm la un spectacol foarte in-

terasant. Trebuia să privim cum se scapă oamenii unui vapor naufragiat, și anume mântuitorii sunt numai turci. Se împroșcă o rachetă, de care e legată o frânghie, care trage după sine un otgon ; acesta trebuie să fie prins de pe vas și fixat bine, pe el vin naufragații la țarm, firește scufundându-se și în mare. Adesea racheta întâia nu reușește, pentru că pe furtună este greu să se găsească direcțiunea în care trebuie să fie împroșcată. Eu mă gândeam la starea marinarilor cuprinși când de spaimă, când de nădejde pe vasul ce se scufundă, trebuind să asiste câte o zi întreagă la încercările ce se fac pentru a-i mântui ; nădejdea și disperarea îi cuprind pe rând. După aceea ni s'a arătat o barcă de salvare, al cărei fund e prevăzut cu ven-

tile și ai cărei barcagii sunt îmbrăcați în plută. În fie-care clipă se răsturnau, dar intrau iar în barcă fără a trăda nici cea mai mică supărare.

Atunci cerui voe să es un moment pe mare, căci valurile mă priveau prea ademenitoare. Câțiva domni, deprinși cu marea, se urcară împreună cu mine în pilotina comisiunei dunărene. Prințesa se servi de un vas englezesc și pornirăm înainte pe valurile dănțuitoare până la geamandura urlătoare. Aci se află, departe în mare, o geamandură singură de tot, și la fiecare val, ciocanele de afară lovesc în clopot; e de o admirabilă melancolie, e un tablou de o singurătate așa de desnădăjduită ca și acel pescar cu prelungitele sale urale în mijlocul apelor. Mai departe este geamandura urlătoare; când marinarii aud aceste două sunete sunt veseli și se simt la adăpost. Mie îmi sunau ca clopotele pentru acei morți, cari zac neîngropați în adâncimi; cineva spusese că pare a fi turnul unei biserici scufundate, care sună fără încetare pentru toate acele sărmene suflete, cărora nu le-a fost dat să aibă o îngropare cuvioasă. Impresia era de felul celor ce nu se uită, adâncă și solemnă, de și nu este decât o geamandură cu un clopot, care răsună peste întinsul apei, la fiecare val al ei. Ea nu are suflet, dar par'că ar avea unul tânguitor, deznădăjduit.

Aș fi mers bucuros până la insula Șerpilor, deși resturile templului au fost transformate de Turci într'un far; se zice că insula are un mare farmec. Dar nădăjduesc să merg altă dată; atunci o să ne închipuim că Argonauții colindă pe acolo și că sunt încă în picioare templele în care odată înviforatul Pont-Euxin era implorat, să se împlânzească.

Seara a fost un prânz cu mai mult de 60 de persoane și în vreme ce luam pe punte cafeaua, vaporul se puse în mișcare și ne duse la Palatul Comisiunei Dunărene, unde eram invitați pe seară. Aci se adusesese cel mai bun cor din București, cel condus de D-l Chiriac.

Tot drumul spre Palat era iluminat; iluminăția pe apă era de mii de ori mai frumoasă decât pe uscat.

În raza luminilor de fackle se oprise întunecat vaporul Brâncoveanu, care sosise atunci din Brăila. De-odată văd o mână, eu nu puteam nici măcar distinge dacă era de bărbat ori de

femeie; mâna mișcă o coroană, până ce-mi atrase privirile și atunci o aruncă în unda aurie. Pricepusem! Era cineva care voia să preamărească astfel o poezie a mea scrisă în Biarritz, pe când eram fată tânără:

In mare arunc eu coroana de flori,
In fundul ei doarme logodnicul meu,
Și pân' vei găsi pe logodnicul mort,
Sălbatică mare, mi-o poartă mereu!

Am fost foarte mișcată; era ca o convorbire intimă între două suflete, pe care nimenea nu le asculta, fiindcă toți erau ocupați cu iluminăția; înainte de a fi putut mulțumi necunoscutei pentru gingașa ei atențiune plină de iubire, m'au și chemat. Cât voiu trăi, voiu vedea acea mișcare a mânei și voiu privi după coroana, ce grăbea spre mare prin undele luminate și care era purtătoarea unei idei! Această mișcare singură mi-a înseninat toată seara!

Poezia a fost pusă pe note foarte frumoase de compozitorul român Scărlătescu și astfel a devenit populară.

Toate vapoarele iluminaseră; jocul de artificii scăpăra în jurul figurei Dunărei, care stătea cu tridentul în mână și părea că stăpânește și focul și apa. Iluminăția a ținut toată seara, schimbând tablou după tablou; era ne-mai-pomenit de frumos! Fructe delicioase ne desfătară după ostenele zilei și bucuria cea mare ne alina orice oboseală. Când ne-am întors la debarcader, ne-a primit un cor drăgălaș de 15 fete pe care le adusese, foarte de departe, un preot. Eu le-am chemat firește pe toate pe vapor. Numai vaporul Mircea, al școalei de marină, nu l-am putut vizita; nu mai eram în stare să mă urc pe treptele lui, puterile nu mă mai țineau și de aceia a trebuit să las pe Regele singur. Picioarele 'mi refuzau orice serviciu, pentru că în cele opt zile din urmă nu le crușasem de loc. Dar aceasta era floare la ureche; bucuria n'a fost turburată de nici un nor: m'am recreat! Căci însemnează mult, să faci o călătorie de o săptămână întreagă, fără de nici o supărare! Ar fi putut să plouă ceva mai mult, dar nu la Sulina; aci vremea era splendidă, după ce cu o zi mai înainte fusese o volbură atit de strajnică, în cât toți și pierduseră nădejdea în reușita frumoaselor lor pregătiri. Dimineața viitoare la 5 ore am părăsit Sulina. Eu stăteam înaintea cabinei

mele și trimiteam cele din urmă salutări, și priveam răsăritul soarelui d'asupra mării și intrarea în Canal și satele care păreau că erau adunate încă tot de eri, că n'ar fi dormit de loc. Vaporul Brâncoveanu nu s'a mai umplut cu oamenii cari îl animau eri, dar gândurile mele se aninau și azi cu dragoste recunoscătoare de ei și bucuros i-ași fi salutat încă o dată, pe toți.

Înainteăm iarăși prin enorma singurătate a apei. Canalul este clădit în mijlocul unui lac; ce greu trebuie să fi fost până s'au ridicat terasamentele, digurile! Tratatul dela Berlin ne-a lăsat numai un braț al Dunărei și le-a dat Rușilor patru; Hartley ne-a arătat ce aproape este unul de gura Sulinei; e așa de aproape în cât amenință să depună tocmai înaintea intrării în Sulina o insulă mare de nisip și să o facă aproape nenavigabilă. Până acum nu s'au făcut încercări ca să se facă navigabil și brațul cel mai aproape de Sulina; aceasta ar cere lucrări uriașe și, deocamdată, vor fi lipsind banii pentru ele. Multă vreme n'a fost hotărât ce gură să se ia; s'a ales gura Sulinci, fiindcă s'a părut că astfel se va ajunge mai repede la un rezultat bun, cu toate că alte brațe erau mult mai largi și aveau mai multă apă. Greutatea este aici primejdia înnisipărei; canalul a fost adâncit prin continuă dragare, așa încât țărnul este format de nisipul scos din adâncime. Pe nisip stau bine înfipte casele svintate, dar pe el nu poți semăna nimic. Mai departe spre uscat este numai trestie. Și oamenii de aici prin trestie trăesc. Ei fac foc cu trestie, fac case din ea, tot cu ea și le-acoperă și din ea și fac chiar mrejele, pentru că oamenii de aici trăesc numai din pescărit. Pescarii ne înmânară multe petiții, de oarece sunt foarte nenorociți din cauza legei pescăritului, care este însă necesară, dacă-i vorba să putem păstra înainte de toate peștele și cu ei, icrele negre. Ce-i drept, nu se poate înlătura întrebarea: din ce să trăiască oamenii aceștia, dacă le interzici două luni întregi pescuitul, căci atît timp nu pot doară posti? Se apropiaseră bărcile cu pescari, unul ridică petiția în sus, dar lopata și căciula îi căzură în apă și plutiră la vale. Când îi atrăsei luarea aminte, el răspunse: «Ah, nu face nimic»!

Trecurăm iar pe lângă Tulcea, fără să debarcăm, dar toată lumea era pe țărniș, făcându-ne semne și salutând. Isaccea era liniștită și părăsită. Înainte de a ajunge aproape de Galați, vă-

zurăm arătându-se vapor 'după vapor, venind să ne întâmpine cu cântece și muzică: de astădată vapoarele dela Galați. Era dimineața, un soare frumos, un tablou splendid! Slăbirăm mer-sul pentru ca vapoarele, chiar și cele mai mici, să poată ține pas cu noi, și astfel înaintarăm în susul Dunărei șapte vapoare într'o linie, al nostru la mijloc. Fiecare vas se apropie pe rând de noi, așa că puteam chiar vorbi unii cu alții, și salutările, uralele și semnalele se urmau fără încetare, până ce ajunserăm la Galați. Eu alergam dintr'o parte într'alta pentru a mulțumi tu-tulor și pentru a-mi întipări cât mai adânc în suflet splendida priveliște. Multe vapoare erau împodobite cu flori în vase, ele erau foarte drăgălașe.

Tristețea-mi coprindea inima, când mă gândeam cât de cu-rând va trebui să părăsesc iarăși iubitul fluviu. Căci cine se gân-dea ce însemnează pentru o flică a Rinului să se afle pe fluviu, să nu vadă decât apa și vasele în jurul ei! Catranul este un miros plăcut și sgomotul mașinei o muzică.

În Galați primirea fu tot atât de călduroasă ca și în ziua precedentă: nici nu mai știam cum să răspundem la atâta entu-siasm; cu toții împărțeam însă o grijă grea, lipsa de ploaie! Acesta era singurul punct obscur în toată lumina aceea; eu cer-cam mereu să deștept și să înalț speranțele tuturor, să le spun să nu fie slabi în credința lor, că Dumnezeu nu ne va părăsi și că recolta tot va fi mai bună decât putem nădăjdui până acum. S'au văzut multe minuni de acest fel! Suntem adesea prea plini de speranțe și altădată iarăși prea desnădăjduiți! Și la urmă vedem, că nu era să fie nici așa minunat de frumos, nici așa rău ca să disperezi atâta!

Acı ne urcăm în tren, și a doua primire în Brăila se făcu la gară. De acum călătorirăm multe ceasuri în tren prin Buzău, la București; și la toate stațiunile primiri! Eu aveam copiii cu mine, și ei erau ocupați să aleagă din buchete florile cele mai frumoase, să le scoată de pe sârmă și să le pue în apă, pentru

ca marea căldură din vagon să nu le atingă și să ajungă neofilite în București. Carol tăia cu îngrijire panglicele și dantelele dela mănunchii de flori, ca să le dea fetițelor pe la gări. Lisaveta 'mi aducea floare de floare și 'mi zicea: «Uite, mătușă, fiecare floare are lumina sa, are luciul său. Il vezi tu, mătușă?» Apoi trebuia să-i istorisesc o poveste, pe urmă născocea ea alta și așa am petrecut cu flori și basme cele din urmă ceasuri ale acestei călătorii feerice, și eram atât de vesele, încât nici nu simțeam căldura vagonului și ne credeam încă tot pe Dunăre. Carol spuse că mai frumos fusese Calafatul, din cauza amintirilor istorice, și Sulina, din cauza vapoarelor de războiu! Lisaveta era de părere, că partea cea mai frumoasă a fost la Cazan, sus la porțile de fier, în tăcerea impunătoare a imensei naturi. Ea este un adevărat vlăstar de Hohenzollern. Felul de a judeca al celor doi copii era caracteristic pentru fiecare.

În București ne aștepta retragere cu facle și iluminatii și o primire atât de entusiastă, încât ai fi putut crede că nu am plecat numai acum opt zile. Bucureștenii voiau însă să serbeze și ei, după ce serbase atâta lume; și ei voiau să se bucure împreună cu noi, că ne-a fost călătoria așa de frumoasă ca în povești. Ei citiseră în ziare cum petrecusem peste tot. Eu n'am putut spune decât odată în Galați unei doamne, cât de adânc mă mișca ideia, că în loc de a fi primiți astfel în tinerețele noastre pline de speranțe, suntem primiți acum, când încep anii bătrânețelor. Par'că țara ar voi să ne arate un semn de mulțumire, că ne-am ținut cuvântul ce ni s'a cerut și am împlinit nădejtile legate de venirea noastră. Ii spusei acelei doamne, că acum, când părul albește, este alta, este mai adâncă bucuria ce 'ți-aduce secerișul bogat, pentru care ai arat cu brațe oboseite în zile de arșiță.

Foarte întristați am fost din cauza ogoarelor din jurul Brăilei, care păreau că sunt niște semănături de toamnă abia eșite; nu ca în Maiu, ci ca în Noembrie al unui an de secetă, așa erau ogoarele! Să mulțumim lui Dumnezeu, că în alte locuri recolta e splendidă; dar cei de pe aici sunt loviți rău, și ei privesc cu ochi mari și plini de griji spre viitorul lor. Căci nu putem face nimic, dacă bunul Dumnezeu nu dă ploaie, dacă nu crește nici măcar iarba pentru bieteke vite! În anii trecuți am văzut multe murind de foame pe câmpuri și n'am vrea să mai apucăm asemenea zile!

Și acum ași vrea să mai mulțumesc odată din tot sufletul, tuturor, fiecăruia, pentru că ne-a întâmpinat din toată inima, cu mâinele pline de flori, cu bucurie în ochi, și vorbe dulci pe buze! Raze calde de soare au străbătut în inimile noastre și strălucirea lor nu se poate stinge; nici un nor nu va putea să întunece vre-odată splendida imagine a drumului acestuia; și dacă iubitul popor care și-a făcut loc vecinic cald în inima mea, a vrut să ne facă plăcere, a reușit cu mult mai bine decât poate să-și dea seama! Nici grijile, nici temerile n'au putut să gonească surâsul cu care am fost întâmpinați în drumul acesta, a fost ca o nouă țintuire a pironului din podul de peste Dunăre, a fost suma întregii noastre vieți! Eu am văzut odată pe un suveran trist scriind: «Recunoștința popoarelor este îngratitudinea!» Chiar de atunci mă gândeam că nu avea dreptate, căci popoarele sunt recunoscătoare și prețuesc orice muncă pentru ele și tot ce e iubire, desinteresare și scut părintesc!

Cum simt copilașii pieptul moale al maicei și grija înțeleaptă a tatălui, așa simt și popoarele; ele-și măsoară iubirea după mărimea jertfelor ce le aduc stăpânitorii. Trebuie firește să fim credincioși poporului nostru și atunci ne va fi și el credincios! Nu ați văzut-o aceasta la regina Luisa, care a rămas pentru toate timpurile de nenorocire idealul poporului, pentru că a fost credincioasă?

Și la Olandezi, ce nemărginită este recunoștința lor către marele Taciturn din veac în veac.

Oamenii știu că nu poți ajuta tuturora, că și noi avem puteri omenești și mijloace țărâmurite, ei nu sunt nedrepti și adevărata credință deșteaptă o iubire așa de duioasă și atâta recunoștință în cât ea te covârșește! Viața grea de muncă ți se pare atunci dulce; iar acela, căruia îi este dat să vadă holdele aurindu-se și să culeagă uneori chiar acolo de unde se așteaptă mai puțin, acela poate să spue că viața i-a fost foarte bogată și foarte frumoasă. Și această vorbă mi-a spus-o acum de curând Regele: «Viața noastră totuși a fost foarte bogată și foarte frumoasă!»

Ah, cât m'am bucurat că am auzit aceasta din gura sa, după ce am numărat mereu multe ceasuri de grijă, după ce adesea mi venea să cred că ele ar putea întrece puterile noastre!

Tronul este o slujbă grea, trebuie să fii și far și port și an-

coră și stâncă și încă multe altele, și pentru toate acestea tot nu ai decât o viață și o putere. Dar când ai ajuns la sfârșit și ți se recunoaște astfel ceea ce ai încercat să fii, atunci poți închide ochii în liniște, atunci poți să spui că viața a fost foarte frumoasă. Dacă e cu puțință, trebuie să fii totdeauna impersonal, să nu urăști, să ierți totdeauna, să fii totdeauna liniștit și credincios datoriiilor tale.

Pe masa de lucru a Regelui niciodată o hârtie nu a rămas mai mult decât câteva ceasuri; soarele nu a apus fără ca să fie rezolvită. Și toți au văzut că este cu puțință să se puie în evidență și să se distingă. Firește, au fost și de cei ce nu s'au simțit apreciați, — dar atunci aprecierea a venit mai târziu. Chiar și bunul Dumnezeu se pare că nici nu observă, nici nu răsplătește, uneori nici chiar cele mai mari silințe ale noastre, dar tot ele se țin în seamă și ni se socotesc cine știe în ce ceas, când noi le-am și uitat.

Sigur este, că ne-am supune la dureri arzătoare ca să putem abate toată nevoia și toată spaima: dar aceasta nu este totdeauna cu puțință, de oarece avem numai un creier mic și puteri foarte mărginite, și ziua nici un ceas mai mult decât ceilalți oameni, dar ceasurile noastre de somn sunt mai puține, din cauza grijilor ce ne pricinuesc ei.

Fericirea domnitorilor este ca fericirea mamelor: alcătuită din lacrimi și temeri; dacă este foarte îmbelșugată, se plătește scump: cu toată viața și cu toată puterea sufletească ce o putem da. Și de oarece orice viață trebuie să fie plină de dureri, Domnitorul nu poate să împărtășească decât durerea popoului său întreg, grijile lui, înaintarea și desvoltarea lui, chiar și cel mai mic pas înainte este ca o bucurie de mamă, de oarece pe el se întemeiază visuri de aur în viitor.

Eu doresc fiecăruia să poată bate cel din urmă cuiu într'o operă săvârșită de el, într'un plan al vieții întregi și menit să ajute la înălțarea popoului său.

Eu doresc fiecăruia să fie dus odată de același vifor de iubire, de entusiasm! Unul este destul! Acesta este răspunsul la toate faptele și el rămâne ca un veșnic soare în inimă, până în mormânt!

Pentru mine Dunărea rămâne scăldată în lumină și călătoria

ca un vis ce-l visez mai departe, ca și cum nu s'ar sfârși nici-
odată!

Mulțumesc! Din tot sufletul încă odată mulțumire pentru
aceste zile minunate!

Mulțumesc lui Dumnezeu, care mi le-a hărăzit, și inimelor
credincioase cari le-au înfrumusețat, cât le-au iertat puterile!

